

พฤติกรรมเชิงจริยธรรมทางบวก แต่จะบวกมากหรือบวกน้อยขึ้นอยู่กับความเข้มข้นของความรู้สึกด้านจริยธรรมนั้น ๆ ของคนนั้นด้วย ถ้าการอบรมสั่งสอนด้านความรู้ความคิดได้ดี ด้านความรู้สึาก็ดี แต่ถ้าการแสดงพฤติกรรมเชิงจริยธรรมไม่ดีก็ไม่มีประโยชน์อะไร สังคมก็จะอยู่เย็นเป็นสุขไม่ได้ การแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำจึงถือว่าสำคัญที่สุด

ดวงเดือน พันธมนาวิน (2524, หน้า 2-3; 2543, หน้า 40-41) ได้แบ่งลักษณะทางจริยธรรมของมนุษย์ออกเป็น 4 ประการ ดังนี้

1. ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง การมีความรู้ในสังคมตนนั้นถือว่าการกระทำชนิดใดดีควรกระทำ และการกระทำชนิดใดเลวควรงดเว้น ลักษณะพฤติกรรมประเภทใดเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมมากน้อยเพียงใด ความรู้เชิง จริยธรรมหรือความรู้เกี่ยวกับค่านิยมทางสังคมขึ้นอยู่กับอายุ ระดับการศึกษา และการพัฒนาทางสติปัญญาของบุคคลด้วย ความรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ทางสังคมและศาสนา ส่วนใหญ่เด็กจะเริ่มเรียนรู้ตั้งแต่เกิดโดยในช่วงอายุ 2-10 ปี จะได้รับการปลูกฝังค่านิยมเหล่านี้เป็นพิเศษ

2. ทศนคติเชิงจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลเกี่ยวกับลักษณะหรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรมต่าง ๆ ว่าตนชอบหรือไม่ชอบลักษณะนั้น ๆ เพียงใด ทศนคติเชิงจริยธรรมของบุคคลส่วนมากจะสอดคล้องกับค่านิยม ของสังคมนั้น แต่บุคคลบางคนในสถานการณ์ปกติอาจมีทศนคติต่างไปจากค่านิยมของสังคมก็ได้ ทศนคติเชิงจริยธรรมของบุคคล มีความกว้างขวางกว่าความรู้เชิงจริยธรรมของบุคคล เพราะทศนคิตรวมทั้งความรู้และความรู้สึกเรื่องนั้น ๆ เข้าด้วยกัน ฉะนั้นทศนคติเชิงจริยธรรมจึงสามารถใช้ทำนายพฤติกรรมเชิงจริยธรรมได้แม่นยำกว่าการใช้ความรู้สึกเชิง จริยธรรมเพียงอย่างเดียว ทศนคติเชิงจริยธรรมของบุคคลนั้นในเวลาหนึ่งยังอาจเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้

3. เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือเลือกที่จะไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุผลที่กล่าวถึงนี้จะแสดงให้เห็นเหตุจูงใจหรือแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล การศึกษาเหตุผลเชิงจริยธรรมจะทำให้ทราบว่าบุคคลผู้มีจริยธรรมในระดับแตกต่างกันอาจมีการกระทำที่คล้ายคลึงกันได้ นักทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมคือ เพียเจต์และโคลเบอร์ก ได้ใช้การอ้างอิงเหตุผลเชิงจริยธรรมของบุคคลเป็นเครื่องแสดงถึงพัฒนาการด้านอื่น ๆ ของบุคคลด้วย คือ พัฒนาการทางด้านสติปัญญา อารมณ์ และมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมประเภทต่าง ๆ ของบุคคลด้วย

4. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบหรืองดเว้นการแสดงที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์หรือค่านิยมในสังคมนั้น พฤติกรรมเชิงจริยธรรมซึ่งเป็นการกระทำที่สังคมเห็นชอบและสนับสนุนมีหลายประเภท เช่น การเสียสละเพื่อส่วนรวม การช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก นอกจากนี้พฤติกรรมเชิงจริยธรรมอีกพวกหนึ่ง คือ พฤติกรรมในสถานการณ์ที่เข้ายวนใจหรือในสถานการณ์ที่ยั่วยุให้บุคคลกระทำผิดกฎเกณฑ์เพื่อประโยชน์ส่วนตนบางประการ พฤติกรรม

เชิงจริยธรรมในสถานการณ์ชั่วๆ เช่น การโกงสิ่งของ เงินทอง หรือคะแนนและการกล่าวเท็จ ซึ่งอาจรวมเรียกว่าพฤติกรรมที่ไม่ซื่อสัตย์ พฤติกรรมเชิงจริยธรรมเป็นสิ่งที่บุคคลให้ความสำคัญมากกว่าด้านอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะการกระทำในทางที่ดีและเลวของบุคคลนั้น ส่งผลโดยตรงต่อความผาสุกและความทุกข์ของสังคม การศึกษาด้านอื่น ๆ ของจริยธรรมจึงเป็นเพียงเพื่อให้เข้าใจและสามารถทำนายพฤติกรรมในสถานการณ์ต่าง ๆ ของบุคคลเท่านั้น

สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ (2544, หน้า 18-20) กล่าวว่า ลักษณะของจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ แบ่งได้ดังนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับจริยธรรม หมายถึง ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจริยธรรมของสังคมนั้น เป็นความรู้ของมนุษย์ที่ได้รับการอบรมสั่งสอนหรือเรี่ยรู้กันไว้ว่าการกระทำชนิดใดที่ควรกระทำ ทำแล้วได้รับการยกย่องสรรเสริญ ทำแล้วไม่เป็นอันตรายต่อตนเองและผู้อื่น รวมไปถึงความรู้ความประพฤติว่าสิ่งใดไม่ควรกระทำ ไม่ควรประพฤติอีกด้วย

2. ทศนคติเกี่ยวกับจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกของบุคคล เกี่ยวกับลักษณะหรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรมต่าง ๆ ว่าชอบหรือไม่ชอบ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยเพียงใด

3. เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุผลที่กล่าวนี้จะแสดงให้เห็นถึงเหตุจูงใจหรือแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล การศึกษาเชิงจริยธรรมจะทำให้ทราบว่าบุคคลมีจริยธรรมในระดับต่าง ๆ กัน

กรมวิชาการ (2544, หน้า 15) ได้กำหนดองค์ประกอบของจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรมเป็นเครื่องมือกำหนดหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิต เป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อย ประกอบด้วยองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ระเบียบวินัย (Discipline) เป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่ง การหย่อนระเบียบวินัยเป็นการละเมิดสิทธิและหน้าที่ตามบทบาทของแต่ละคน

2. สังคม (Society) การรวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมอย่างมีระเบียบแบบแผน ก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณีที่ ดีงาม มีวัฒนธรรมอันเป็นความมีระเบียบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน

3. อิสระเสรี (Autonomy) ความมีสำนึกในมโนธรรมที่พัฒนาเป็นลำดับก่อให้เกิดความอิสระ สามารถดำรงชีวิตจากสิ่งที่ได้เรียนรู้ จากการศึกษาและประสบการณ์ในชีวิต มีความสุขอยู่ในระเบียบวินัยและสังคมของตน เป็นค่านิยมสูงสุดที่คนได้รับการขัดเกลาแล้วสามารถบำเพ็ญตนตามเสรีภาพเฉพาะตนได้อย่างอิสระ สามารถปกครองตนเองและชักนำตนเองให้อยู่ในทำนองครองธรรม

กล่าวโดยสรุป ลักษณะของจริยธรรม มี 4 ประเภท ประกอบด้วย 1) ความรู้ทาง คุณธรรม จริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลรู้ว่าการกระทำใดดีหรือไม่ดี ควรประพฤติหรือไม่ควรประพฤติ) เจตคติ

ทางคุณธรรม จริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบของบุคคลที่มีต่อการประพฤติปฏิบัติ ตน
เชิงจริยธรรม โดยรวมเอาความรู้ทางจริยธรรมไว้ด้วย 3) เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลใช้
เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งการอ้างเหตุผลเชิง
จริยธรรมนี้สัมพันธ์กับพัฒนาการทางสติปัญญาและอารมณ์ และ 4) พฤติกรรมทางจริยธรรม หมายถึง
การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบหรืองดเว้นการแสดงพฤติกรรมที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์หรือ
ค่านิยมในสังคมนั้น

1.6 การวัดคุณธรรมจริยธรรม

การวัดคุณธรรมจริยธรรมเป็นเรื่องที่วัดได้ยากและซับซ้อน เมื่อเปรียบเทียบกับ การวัด
ด้านอื่น ๆ ถ้าจะให้ได้ผลที่ดีมีความเที่ยงตรงสูง ควรจะใช้หลาย ๆ วิธีประกอบกัน มีนักการศึกษาได้
เสนอแนวทางการวัดไว้ดังนี้

ลัวิน สายยศ และอังคณา สายยศ (2543, หน้า 192-200) กล่าวว่า การวัดคุณธรรม
จริยธรรมทำได้หลายแบบดังนี้

1. การสังเกตพฤติกรรม เป็นการเฝ้ามองดูอย่างมีจุดหมาย เครื่องมือที่สำคัญจึงคือตา
นั่นเอง ตากับการรับรู้จะต้องมีความเที่ยงตรง สามารถจำแนกพฤติกรรมของผู้ที่ถูกสังเกตได้อย่างดี สิ่ง
ที่ช่วยในการสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือ บัตรรายการ ในบัตรรายการนี้จะมีพฤติกรรมที่ต้องสังเกตไว้
จำนวนหนึ่ง การสังเกตที่ดีจะต้องไม่พยายามให้ผู้ถูกสังเกตรู้ตัวและควรกำหนดระยะเวลาให้เหมาะสม
จึงจะดี

2. การสัมภาษณ์ หมายถึง การพูดคุยกันอย่างมีจุดมุ่งหมาย เครื่องมือสำคัญจึงคือปาก
จุดมุ่งหมายในที่นี้คือ ต้องการทราบพฤติกรรมทางจริยธรรมจากผู้ถูกสัมภาษณ์ เพื่อช่วยให้การ
สัมภาษณ์เป็นมาตรฐานมากขึ้นจึงควรมีข้อคำถามไว้ก่อน และถามเน้นประเด็นที่เราศึกษา ถ้าผู้ตอบ
เลียงไปทางอื่นผู้สัมภาษณ์พยายามตะล่อมเข้าสู่จุดมุ่งหมายที่ต้องการให้ได้

3. ใช้ข้อความแสดงจริยธรรมให้เลือกตอบ ข้อความที่ใช้จะยาวหรือสั้นก็ได้ แต่จะต้อง
เป็นข้อความที่มีเงื่อนไขปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรม ผู้ที่ตอบจะต้องใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมมาตอบ
ส่วนตัวเลือกที่กำหนดไว้ให้ตอบต้องขึ้นอยู่กับข้อความนั้น ๆ ด้วย แต่ละข้อจะใช้ตัวเลือกเหมือนกัน
หรือต่างกันก็ได้ แต่ข้อสอบชุดหนึ่ง ๆ ควรสามารถให้คะแนนแต่ละข้อได้เท่ากัน ทางที่ง่ายคือให้
ตัวเลือกเท่ากันและมีเกณฑ์ในการคิดให้คะแนนเหมือนกัน

4. ใช้สถานการณ์ย่อ ๆ ให้เขียนตอบ สถานการณ์ย่อๆที่กล่าวนี้จะเป็นเรื่องสั้นที่มี
ความขัดแย้งต้องแก้ปัญหาโดยวิธีการทางจริยธรรม ลักษณะเหมือนเรื่องสั้นที่ใช้สัมภาษณ์ที่กล่าวมา
แต่ครั้งนี้ให้ผู้ตอบเขียนตอบว่าจะแก้ปัญหาอย่างไร พร้อมด้วยเหตุผลประกอบด้วย จะได้สามารถ
นำไปเปรียบเทียบกับระดับของจริยธรรมได้

5. ใช้สถานการณ์ย่อย แล้วเขียนตัวเลือกให้ตอบ สถานการณ์ในที่นี้อาจจะยาวหรือสั้นก็ได้ แต่ให้เป็นลักษณะที่มีปัญหาเชิงจริยธรรมอยู่ ยิ่งซับซ้อนก็จะยิ่งยากต่อการตัดสินใจ แต่ต้องระวังเรื่องภาษา เพราะผู้ตอบบางคนอ่านไม่เข้าใจ จับต้นชนปลายไม่ถูกเลยไม่สามารถพิจารณาตัดสินได้ ซึ่งหลักในการเขียนตัวเลือกมีดังนี้

5.1 เมื่อได้สถานการณ์แล้ว ส่งให้กลุ่มตัวอย่างตอบคำถามจากสถานการณ์เหมือนแบบเติมข้อความนั่นเอง

5.2 ยึดเกณฑ์ในการพิจารณาตัดสินเชิงจริยธรรมโดยอาศัยทฤษฎีหรือความเชื่อใดก็เลือกเอาอย่างหนึ่ง

5.3 จำแนกแนวการตอบออกเป็นระดับ ๆ ในการตัดสินใจเชิงจริยธรรมเป็นพวก ๆ ไว้

5.4 พิจารณาเอาแนวคิดจากการตอบมาทำเป็นตัวเลือกโดยการตัดแปลงปรับปรุงดวงเดือน พันธุมนาวิ (2524, หน้า 41-43) กล่าวถึงการวัดระดับการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมตามแนวคิดของ เพียเจท์และโคลเบอร์ก ว่าเน้นที่พัฒนาการทางการคิดและการตัดสินใจทางจริยธรรม มี 3 วิธีการดังนี้

1. วิธีการตอบโดยอิสระ

วิธีนี้ใช้การเล่าเรื่องให้ผู้ถูกวัดฟังทีละเรื่อง โดยเรื่องที่ใช้นี้เป็นเหตุการณ์ขัดแย้งระหว่างความต้องการส่วนบุคคลกับกฎเกณฑ์ของหมู่คณะหรือสังคม เช่น การให้ยาทำลายชีวิตแก่ผู้เจ็บป่วยทรมาณที่อยากตาย หรือผู้ขัดสนทรัพยากรขโมยยารักษาโรคมะเร็งมาให้ภริยา ผู้ถูกวัดจะต้องให้เหตุผลในการที่ได้ตัดสินให้ตัวเองในเรื่องกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เหตุผลที่ผู้ตอบทั้งหมด 6-9 เรื่องนั้น จะถูกนำมาวิเคราะห์เนื้อหาโดยผู้ชำนาญการเพื่อจัดเข้าชั้นจริยธรรมขั้นที่ 1 ถึง 6 ตามทฤษฎีพัฒนาการของการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก โดยมีวิธีการให้คะแนนเป็น 2 ประเภท คือ ระบบให้คะแนนรวมและระบบให้คะแนนละเอียด ซึ่งระบบให้คะแนนรวมนั้นผู้ตรวจจะตัดสินว่าเนื้อหาในคำตอบแต่ละเรื่องได้พาดพิงถึงเหตุผลขั้นใดมากที่สุดก็ให้คะแนนในขั้นนั้น ดังนั้นเหตุผลเชิงจริยธรรมของผู้ตอบแต่ละคนจึงเป็นคะแนนฐานนิยมหรือขั้นที่ผู้ตอบใช้บ่อยที่สุดจากการถามทั้งหมด 6-9 เรื่องนั่นเอง สำหรับระบบให้คะแนนละเอียดผู้ตรวจจะให้คะแนนความคิดแต่ละหน่วยว่าอยู่ในขั้นใด ซึ่งคำถามแต่ละเรื่องอาจประกอบด้วยความคิดหลายหน่วย เมื่อตรวจครบทุกเรื่องแล้วจึงหาความถี่รวมของแต่ละขั้น แล้วรายงานเป็นเปอร์เซ็นต์ในแต่ละขั้น รวม 6 ขั้น เป็น 100 เปอร์เซ็นต์สำหรับผู้ตอบแต่ละคน

วิธีการตอบโดยอิสระนี้ มีประโยชน์ในการศึกษาความคิดเห็นและธรรมชาติของจริยธรรมของผู้ตอบแต่ละคนอย่างละเอียด แต่มีข้อจำกัดอยู่หลายประการ คือ ความไม่มีแบบแผนที่แน่นอนของคำถาม เพราะผู้สัมภาษณ์กระตุ้นให้ผู้ตอบให้รายละเอียดของคำตอบไปในแนวทางที่ต้องการศึกษาได้ ส่วนการตรวจให้คะแนนก็ค่อนข้างยากและซับซ้อน ต้องใช้ผู้ตรวจที่ผ่านการฝึกฝนมาแล้ว

เป็นอย่างดี ไม่เช่นนั้นจะเกิดความลำเอียงในการตรวจได้มาก นอกจากนี้การรายงานผลคะแนนที่ได้ก็มีหลายระบบ ทำให้ยากแก่การตีความและยังต้องใช้เวลาอีกด้วย ทำให้วิธีนี้มีความไม่คล่องตัวในการใช้และไม่เหมาะสมที่จะใช้ในการวิจัยที่ต้องการวัดตัวแปรอื่น ๆ อีกด้วย

2. วิธีการวัดแบบมีตัวเลือก

วิธีนี้ใช้การกระตุ้นความคิดของผู้ตอบด้วยเรื่องขัดแย้งทางจริยธรรม แล้วจัดทำคำตอบให้ผู้ตอบได้เลือกข้อที่ถูกในคำตอบที่ใกล้เคียงกับความคิดของตนมากที่สุดเพียง 1 คำตอบในแต่ละเรื่อง โดยมีตัวเลือกเหตุผลที่จะกระทำหรือไม่กระทำ 6 ตัวเลือก ซึ่งเป็นตัวเลือกประจำในแต่ละชั้นตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก

วิธีวัดแบบนี้มีลักษณะเป็นปรนัย สามารถสร้างและใช้ได้อย่างมาตรฐานสูง เนื่องจากมีการจัดให้ชุดคำตอบและการให้คะแนนเป็นแบบแผนเดียวกันหมด ทำให้สามารถจัดความลำเอียงในการสัมภาษณ์และการให้คะแนนได้ แต่มีข้อจำกัดในการใช้โดยที่อาจจะมีปัญหาเกี่ยวกับเนื้อหาของตัวเลือกว่าจะตรงกับชั้นทั้ง 6 ของโคลเบอร์กหรือไม่ และการที่มีคำตอบให้เลือก นั้นจะเป็นการเร้าให้ผู้ตอบเลือกตอบในชั้นที่สูงหรือต่ำกว่าชั้นจริยธรรมที่แท้จริงของตนมากน้อยเพียงใด

3. วิธีประเมินผลและเรียงลำดับความสำคัญของประเด็นปัญหา

วิธีนี้เป็น การปรับปรุงวิธีการตอบจากวิธีการตอบแบบจัดทำคำตอบให้เลือก ซึ่งมีลักษณะการชักจูงให้ยอมรับเหตุผลในชั้นต่าง ๆ แต่ในการพิจารณาเหตุผลเชิงจริยธรรมยังขึ้นอยู่กับ การวิเคราะห์ปัญหาที่เกี่ยวข้องและการเห็นความสำคัญของประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอย่างกว้างขวาง ซึ่งวิธีนี้สามารถวัดได้ว่าประเด็นทางจริยธรรมประเด็นใดที่สำคัญในเรื่องหนึ่ง ๆ โดยให้คำตอบมาหลายประเด็นที่เข้าอยู่ในชั้นของการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมต่าง ๆ และในแต่ละเรื่องจะให้ผู้ตอบประเมินค่าประเด็นต่าง ๆ ทุกประเด็นที่ให้ไว้ แล้วให้นำ 4 ประเด็นที่ผู้ตอบเห็นว่าสำคัญที่สุดมาเรียงลำดับความสำคัญอีกครั้งหนึ่ง สำหรับ วิธีการให้คะแนนแก่ผู้ถูกวัดแต่ละคนนั้นใช้ดัชนีประเมินค่า ดัชนีเรียงลำดับ และดัชนีชั้นพัฒนาการ ซึ่งดัชนีเรียงลำดับให้ค่าความเชื่อมั่นสูงสุดและมีความสัมพันธ์ทางบวกสูงสุด กับความสามารถในการเข้าใจเรื่อง ดังนั้นจึงควรใช้ดัชนีเรียงลำดับมากที่สุด

กล่าวโดยสรุป การวัดคุณธรรมจริยธรรมต้องพิจารณาความเหมาะสมของทั้งผู้ทดสอบ ผู้ถูกทดสอบ สภาพการทดสอบ และสิ่งที่จะวัด ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกวิธีการวัด ที่หลากหลาย ประกอบด้วย การทดสอบ การสอบถามด้วยแบบสอบถาม โดยกำหนดตัวเลือกเป็นระดับการปฏิบัติ และการสังเกตพฤติกรรมของนักเรียน โดยวัดทั้งความรู้ ทางคุณธรรม จริยธรรม เจตคติ ทางคุณธรรม จริยธรรม เหตุผลเชิงจริยธรรม และพฤติกรรมทางคุณธรรมจริยธรรม

1.7 แนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

คมเพชร ฉัตรศุภกุล (2547, หน้า 29) เสนอหลักการจัดกิจกรรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชนดังนี้

1. กำหนดวัตถุประสงค์และแนวปฏิบัติที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม
2. จัดให้เหมาะสมกับวัย วุฒิภาวะ ความสนใจ ความสามารถของเด็ก
3. บูรณาการวิชาการกับชีวิตจริง ให้เด็กได้ตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนรู้คุณธรรมและจริยธรรม และรู้สึกสนุกกับการใฝ่รู้ใฝ่เรียน
4. จัดกระบวนการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมอย่างเป็นขั้นตอน โดยลำดับขั้นตอนการพัฒนา ประกอบด้วย ขั้นการรับรู้ ขั้นตอบสนอง ขั้นการเห็นคุณค่า ขั้นการจัดระบบ และขั้นการเกิดนิสัย
5. ใช้กระบวนการกลุ่มในการจัดประสบการณ์เรียนรู้ ฝึกให้คิดวิเคราะห์ สร้างสรรค์จินตนาการที่เป็นประโยชน์และสัมพันธ์กับชีวิตในแต่ละช่วงวัยอย่างต่อเนื่อง
6. จำนวนสมาชิกควรมีความเหมาะสมกับลักษณะของกิจกรรม
7. มีการกำหนดเวลาในการจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับเนื้อหาของคุณธรรมและจริยธรรม
8. ผู้เรียนเป็นผู้ดำเนินการ มีครูเป็นที่ปรึกษา
9. ยึดหลักการมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ครูอาจารย์ บิดามารดา ผู้ปกครอง ชุมชนองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม
10. มีการประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรม โดยวิธีการที่หลากหลายและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

ทิตินา แคมมณี (2549, หน้า 7-25) เสนอวิธีการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมไว้ดังนี้

1. การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมตามทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำและการปรับพฤติกรรม มีขั้นตอนหลัก 5 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1.1 บ่งชี้หรือกำหนดพฤติกรรมเป้าหมายให้ชัดเจน มีลักษณะเป็นพฤติกรรมที่สังเกตได้

1.2 ใช้แรงเสริมที่เหมาะสมและถูกหลักการ

1.2.1 ใช้ตัวเสริมแรงทางสังคม เช่น การให้การชมเชย ยกย่อง สนใจ และให้เกียรติ

1.2.2 ให้รางวัลเป็นสิ่งของหรือใช้เบี้ย (Token) แลกกับสิ่งของที่ผู้ปรับพฤติกรรมต้องการ

1.2.3 ให้ทำกิจกรรมที่ชอบ เช่น การอ่านหนังสือการ์ตูน การเล่นเกมที่ผู้เรียน หรือผู้ที่ได้รับการปรับพฤติกรรมชอบ

1.3 ติดตามสังเกตการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ที่ได้รับการปรับพฤติกรรม เมื่อมี พฤติกรรมที่ต้องการเกิดขึ้นควรให้แรงเสริมเป็นครั้งคราว เพื่อให้พฤติกรรมนั้นคงอยู่อย่างถาวร

2. การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม โดยใช้การสังเกตตัวแบบตามทฤษฎีการเรียนรู้ทาง ปัญญาเชิงสังคม ควรดำเนินการเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

2.1 การกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความใส่ใจและตั้งใจสังเกตตัวแบบ

2.2 การเสนอตัวแบบ ตัวแบบจะต้องมีลักษณะเด่นชัดไม่สลับซับซ้อน จนเกินไป เป็น ตัวแบบที่มีคุณค่า มีประโยชน์ สามารถดึงดูดจิตใจและทำให้ผู้สังเกตพึงพอใจ

2.3 การช่วยให้ผู้เรียนเก็บจำตัวแบบโดยใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น การจัดทำเป็นรหัสหรือ โครงสร้างให้จำได้ง่าย การซักซ้อมลักษณะของตัวแบบในความคิดและการซักซ้อมด้วยการกระทำ

2.4 การจูงใจให้ผู้เรียนปฏิบัติ โดยการช่วยให้ผู้เรียนได้รับรู้ เห็นคุณค่าหรือเห็นผลที่ นำพึงพอใจของการปฏิบัติ รวมทั้งการช่วยให้ผู้เรียนได้รับรู้ความสามารถของตนและเรียนรู้วิธีการ กำกับตนเอง

2.5 การลงมือกระทำหรือปฏิบัติ โดยช่วยให้ผู้เรียนได้ลงมือทำ สังเกตการกระทำของ ตนเอง ให้ผู้เรียนได้ข้อมูลป้อนกลับและให้ผู้เรียนได้เทียบเทียบการกระทำของตนกับภาพตัวแบบใน ความคิด

3. การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมโดยวิธีการทำความเข้าใจในค่านิยม (Value Clarification) เป็นวิธีการในการช่วยให้บุคคลได้คิด พิจารณาและสำรวจค่านิยมของตนเองตามเกณฑ์ ของค่านิยมแท้ ตัวอย่างเช่น เมื่อบุคคลหนึ่งไม่แน่ใจว่าค่านิยมที่ตนเองยึดถืออยู่นั้นเป็นค่านิยมแท้ของตน หรือไม่ เราสามารถช่วยให้บุคคลนั้นเกิดความกระจ่าง โดยอาจใช้คำถามนำเพื่อให้เขาได้คิด เช่น

3.1 คุณยึดถือความซื่อสัตย์เป็นค่านิยม เพราะอะไร

3.2 ถ้าคุณยึดความซื่อสัตย์เป็นหลัก คุณจะได้รับผลดีอะไร

3.3 ถ้าคุณยึดความซื่อสัตย์เป็นหลัก คุณอาจได้รับผลเสียอะไร

3.4 คุณยินดีจะรับผลเสียหรือไม่

3.5 คุณได้ทำอะไรบ้างที่แสดงว่าตัวเองมีความซื่อสัตย์

3.6 สมมติว่าคุณเก็บเงินได้ 5,000 บาท คุณจะคืนเจ้าของหรือไม่

สำหรับครูที่สนใจที่จะจัดการเรียนการสอนตามแนวคิดนี้ สามารถพัฒนากระบวนการ สอนเป็น 6 ขั้น ดังนี้

1) ขั้นการคิดอย่างอิสระ

2) ขั้นกำหนดทางเลือกหลาย ๆ ทาง

3) ชั้นพิจารณาไตร่ตรอง

4) ชั้นเลือกทางเลือกที่ดีที่สุด

5) ชั้นปฏิบัติตามทางเลือก

6) ชั้นปฏิบัติซ้ำจนเป็นประจำ

4. การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม โดยใช้วิธีสอนและเทคนิคการสอนของพระพุทธองค์ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอน(ทีศนา แชมมณี, 2549, หน้า 7-25)

วิธีสอน ได้แก่

1) การสนทนา พูดคุยโต้ตอบกัน

2) แบบบรรยาย

3) แบบถาม

♥ ตอบปัญหา

♥ แบบตอบตรง ๆ ยืนยันไปข้างเดียว

♥ แบบถามอ้อม

♥ แบบไม่ตอบ พักปัญหาไว้ก่อน

4) แบบเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย

กลวิธีการสอน เทคนิคการสอน ได้แก่

1) สอนตามลักษณะของบุคคล

♥ สอนตามจริตของบุคคล

♥ สอนตามภูมิปัญญาของบุคคล

♥ สอนตามภูมิหลังของบุคคล

2) สอนเรื่องที่เหมาะกับชีวิตของบุคคล

3) สอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม

4) สอนจากสิ่งที่ย้ำไปยาก

5) สอนจากสิ่งที่รู้ไปสู่สิ่งที่ไม่รู้

6) สอนโดยการให้ทดลองด้วยตนเอง

7) สอนจากของจริง

8) สอนโดยให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรง

9) สอนโดยยกอุทาหรณ์เปรียบเทียบ

10) สอนโดยการเล่นภาษา เล่นคำ

11) สอนโดยใช้คำในความหมายใหม่

12) สอนโดยการทำตนเป็นตัวอย่างและให้ความเอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความใส่ใจ พิเศษเป็นราย ๆ ไปตามควรแก่กาลเทศะ

ศิลปะวิธีสอน/วาทศิลป์ในการสอน

1) วาทศิลป์ในการสอนที่ทำให้ผู้ฟังได้รับรส 4 ประการ

- ♥ ให้อรรถกถาเห็นจริงด้วยใจ เหมือนเห็น
- ♥ ชักชวนให้ปฏิบัติตาม
- ♥ ใฝ่ใจผู้ฟังให้มีความกล้าหาญในการปฏิบัติตาม
- ♥ ให้ผู้ฟังมีความร่าเริง แจ่มใส เข้มแข็งในการฟังและปฏิบัติตาม

2) สติลาการสอน ประกอบด้วย

- ♥ สอนอย่างละมุนละม่อม
- ♥ สอนอย่างเข้มงวดรุนแรง
- ♥ สอนอย่างขอร้องวิงวอน

5. การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม โดยการพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมตามแนวทฤษฎี พัฒนาการทางจริยธรรม สามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้

5.1 ระดับพัฒนาการทางจริยธรรมและขั้นของการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก ให้ความเข้าใจว่า เด็กในช่วงอายุต่าง ๆ จะมีพัฒนาการทางจริยธรรมไปตามลำดับขั้นและเด็กในชั้นเรียนแต่ละคนอาจมีขั้นของการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมไม่เท่ากัน ดังนั้น ครู จะสอนจริยศึกษาให้เด็กทุกคนเหมือนกันหมดไม่ได้ ครูจำเป็นต้องวิเคราะห์เด็กก่อนว่าเขามีขั้นเหตุผลเชิงจริยธรรมในชั้นใด แล้วจึงช่วยนำให้เขาได้พัฒนาขึ้นไปในขั้นสูงอีก 1 ขั้น โดยพยายามจัดประสบการณ์ทางสังคมให้เหมาะสมกับพัฒนาการขั้นนั้น

5.2 พัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลเกิดขึ้นได้จากการได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและสภาพแวดล้อม การได้มีปฏิสัมพันธ์จะช่วยให้บุคคลเข้าใจต่อความคิดเห็นของบุคคลอื่นมากขึ้น ซึ่งเขาจะสามารถนำมาใช้ในการพิจารณาเพื่อตัดสินใจในปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะกับปัญหาเชิงจริยธรรม ดังนั้น การให้เด็กได้เข้ากลุ่มทางสังคมต่าง ๆ จะช่วยให้เด็กได้เรียนรู้บทบาทของตนเองและผู้อื่น อันจะช่วยให้เขาได้พัฒนาจริยธรรมในขั้นที่สูงขึ้นไปอย่างรวดเร็ว

5.3 ครูสามารถช่วยกระตุ้นพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กให้สูงขึ้นได้ โดยการช่วยให้เด็กได้ฝึกเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งเชิงจริยธรรมบ่อย ๆ และฝึกให้เด็กได้คิดวิเคราะห์ อภิปรายโต้แย้งกัน และตัดสินใจโดยพิจารณาความเห็น รวมทั้งกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคมด้วย เรื่องที่นำมาใช้อภิปรายอาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวันหรือสถานการณ์จำลอง แต่สถานการณ์ควรมีลักษณะใกล้เคียงกับความเป็นจริงของผู้เรียนและควรเป็นปัญหาที่สามารถใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับที่ตรงกับระดับพัฒนาการทางจริยธรรมที่เป็นอยู่ของผู้เรียนและในระดับที่สูงกว่า การเสนอ

ปัญหานั้นอาจใช้สื่อประกอบด้วยเพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในปัญหาชัดเจนขึ้นหรืออาจใช้วิธีการแสดงบทบาทสมมติ การแสดงละครประกอบด้วย

5.4 วิธีที่ครูสามารถช่วยกระตุ้นพัฒนา การทางจริยธรรมของเด็กให้สูงขึ้นอีกวิธีหนึ่ง คือการจัดบรรยากาศในชั้นเรียนและในโรงเรียนให้เอื้อต่อการที่จะสามารถแสดงความคิดเห็น อภิปรายโต้แย้งเกี่ยวกับปัญหาขัดแย้งเชิงจริยธรรมร่วมกับเพื่อน ๆ ได้อย่างเปิดเผย

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2550, หน้า 11-14) เสนอหลักในการส่งเสริมพัฒนา คุณธรรมจริยธรรมดังนี้

1. การพัฒนาเด็กต้องพัฒนาทั้งกายและจิตไปพร้อม ๆ กันอย่างได้สมดุลกัน จึงจะสามารถวางพื้นฐานที่ดีให้แก่เด็ก เพื่อนำไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์
2. การให้เห็นแบบอย่างที่ดี การเป็นต้นแบบที่ดี และการปฏิบัติตนให้เป็นกัลยาณมิตรต่อเด็ก เป็นวิธีการพัฒนาคุณธรรมให้เกิดขึ้นแก่เด็กได้เป็นอย่างดี
3. การทำจิตให้บริสุทธิ์ ได้แก่ การฝึกสมาธิสติภาวนา จะช่วยให้เด็กมีจิตใจสะอาด สงบ อันเป็นปัจจัยก่อให้เกิดพัฒนาการทางคุณธรรมและสติปัญญา
4. การจัดสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สามารถปลูกฝังค่านิยมและช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้คุณธรรมต่าง ๆ
5. คุณธรรมจริยธรรมของเด็กมีขึ้นของการกระทำ การเข้าใจธรรมชาติของเด็ก การมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กอย่างเหมาะสมและส่งเสริมให้เด็กพัฒนาไปสู่ขั้นจริยธรรมที่สูงขึ้น จะสามารถช่วยให้เด็กมีพัฒนาการอย่างเหมาะสมกับวัย
6. การปลูกฝังคุณธรรมให้แก่เด็ก ควรใช้กลวิธีการสอนที่หลากหลาย ผสมผสานกัน เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้
7. ความพอดีหรือทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) เป็นหลักธรรมที่ควรนำมาปฏิบัติเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จ

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมมีวิธี การที่หลากหลาย นอกจากจะเน้นการให้ ความรู้ การสร้างศรัทธาและการฝึกอบรมแล้ว วิธีสอนต่าง ๆ สามารถช่วยกระตุ้นพัฒนาการทาง คุณธรรมจริยธรรมได้ เช่น การแสดงบทบาทสมมติ การใช้กลุ่มให้เกิดการคล้อยตาม การฝึกปฏิบัติ การเลียนแบบจากตัวแบบ การอภิปรายเพื่อตอบคำถาม และการจัดกิจกรรมให้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับ ผู้อื่นเพื่อให้ได้รับประสบการณ์ที่จะ ช่วยพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในขั้นที่สูงขึ้น สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเน้นการนำเสนอตัวแบบที่ดี การจัดบรรยากาศในชั้นเรียนที่เอื้อต่อการที่จะสามารถแสดง ความ คิดเห็น อภิปรายโต้แย้งเกี่ยวกับปัญหาขัดแย้งเชิงจริยธรรมร่วมกับเพื่อน ๆ

2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับความซื่อสัตย์สุจริต

2.1 ความหมายของความซื่อสัตย์สุจริต

ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2547, หน้า 58) ให้ความหมายว่า ความซื่อสัตย์ หมายถึง การนับถือตนเอง ไม่หลอกลวงตนเอง ละอายต่อการกระทำผิด ไม่คิดคดต่อผู้อื่น ไม่ลักขโมย ประพฤติปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างตรงไปตรงมา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง รับผิดชอบหน้าที่การงานที่ได้รับ มอบหมาย รักษาฐานะเปี่ยมของสังคมและหน่วยงาน ไม่กระทำการใดที่ทำให้เกิดความเสื่อมเสียแก่ ส่วนรวม

เสาวนิจ รัตนวิจิตร (2547, หน้า 60) ให้ความหมายว่า ความซื่อสัตย์หมายถึง การมี คุณธรรมและพฤติกรรมที่แสดงความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง รวมทั้งการมีสัจจะวาจาและ สัจจะปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่น

วีรวิท คงศักดิ์ (2553, ออนไลน์) ให้ความหมายว่า ความซื่อสัตย์หมายถึง การกระทำที่ ตรงไปตรงมา ประพฤติปฏิบัติตนอย่างสม่ำเสมอ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง การยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้องชอบ ธรรม

รุ่งอรุณ เขียวพุ่มพวง (2557, หน้า 35) ให้ความหมายว่า ความซื่อสัตย์ หมายถึง ประพฤติชอบ ไม่คิดคดหลอกลวง ตรงไปตรงมาถูกต้องตามทำนองคลองธรรมและกฎหมายของ บ้านเมือง

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา (2557, หน้า 50) ให้ความหมายว่า ความ ซื่อสัตย์สุจริต หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงออกถึงการยึดมั่นในความถูกต้อง ประพฤติตรงตามความ เป็นจริงต่อตนเองและผู้อื่นทั้งทางกาย วาจา ใจ ผู้ที่มีความซื่อสัตย์สุจริต คือ ผู้ที่ประพฤติตรงตาม ความเป็นจริงทั้งทางกาย วาจา ใจ และยึดหลักความจริงความถูกต้องในการดำเนินชีวิต มีความ ละอายและเกรงกลัวต่อการกระทำผิด

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา (2560, หน้า 15) ให้ความหมายว่า ความ ซื่อสัตย์สุจริต หมายถึง การประพฤติตรงตามความจริงทั้งกาย วาจา ใจ ตัวอย่างพฤติกรรมคือ พูด ความจริง ปฏิบัติตามคำสัญญา ไม่นำสิ่งของหรือผลงานของผู้อื่นมาเป็นของตนเอง ไม่หาประโยชน์ ในทางที่ไม่ถูกต้อง

สรุปได้ว่า ความซื่อสัตย์สุจริตหมายถึง การประพฤติตรงไม่เอนเอียง ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม มีความ จริงใจ ปลอดจากความรู้สึกลำเอียงหรืออคติ ประพฤติอย่างเหมาะสม ดึงตาม ตรงกับความเป็นจริง ทั้ง กาย วาจา ใจต่อตนเองและผู้อื่น

2.2 ประเภทของความซื่อสัตย์สุจริต

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2545ก, หน้า 147) ได้แบ่งประเภทของความ ซื่อสัตย์สุจริตไว้ 4 ประเภท ดังนี้

1. ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง มีลักษณะพฤติกรรม เช่น การมีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี การมีความละเอียดเกรงกลัวต่อความผิด การไม่พูดปดสลับปล้นหลอกลวง การไม่คิดโลกในของผู้อื่น การยอมรับผิดจากการกระทำของตน

2. ความซื่อสัตย์ต่อบุคคลอื่น มีลักษณะพฤติกรรม เช่น การมีความจริงใจต่อผู้อื่น การไม่กล่าวคำเท็จต่อผู้อื่น การรักษาคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้ต่อผู้อื่น การไม่เอาเปรียบผู้อื่น การไม่ถือเอาของผู้อื่นมาเป็นของตนเองโดยไม่ได้รับอนุญาต การไม่ทุจริต คือ ควรมีความประพฤติ ดีทั้งต่อหน้าและลับหลังผู้อื่น

3. ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ มีลักษณะพฤติกรรม เช่น มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ตนทำ หรือได้รับมอบหมายและทำให้ดีที่สุด มีความตรงต่อเวลา การไม่ใช้อำนาจหน้าที่ไปในทางที่หาผลประโยชน์ส่วนตน การรักษาและปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับ

4. ความซื่อสัตย์ต่อชุมชนและสังคม มีลักษณะพฤติกรรม เช่น ช่วยเหลือสังคม ดูแลสมบัติส่วนรวม เสียสละเพื่อส่วนรวม การรักษาความสามัคคีในหมู่คณะ

ทวี บุญเกตุ (2543, หน้า 12) ได้จำแนกความซื่อสัตย์สุจริตออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ซื่อสัตย์ต่อตนเอง เป็นเรื่องของความมีหิริโอตตปปะ ไม่กล้ากระทำในสิ่งที่ไม่สุจริต แม้การกระทำนั้น ๆ จะไม่มีใครเห็นก็ตาม ทำตามคำพูดโดยไม่เหลวไหล

2. ซื่อสัตย์ต่องานที่ทำ ได้แก่ ความซื่อตรงเที่ยงตรง ไม่แสวงหาผลประโยชน์ในเส้นทางที่มีชอบ

3. ซื่อสัตย์ต่อเพื่อนฝูง ได้แก่ การไม่คิด ไม่โกง ไม่เอาเปรียบเพื่อนและต้องการความรักความหวังดี ความสงสารและซื่อตรงต่อกัน

บุรชัย ศิริมหาสาคร (2546, หน้า 53-55) จำแนกประเภทของความซื่อสัตย์สุจริตไว้ 4 ประเภท ดังนี้

1. ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง คือ การปฏิบัติตนตามสิ่งที่ตนได้สัญญากับตนเองไว้ เช่น การตรงต่อเวลา การตั้งใจจะทำในสิ่งที่ดี หรือการตั้งใจงดเว้นการกระทำในสิ่งที่ไม่ดี

2. ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ คือ การปฏิบัติตนตามหน้าที่โดยมิได้มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน ซึ่งนอกเหนือจากค่าตอบแทนที่ได้รับตามปกติ เช่น การรับสินบนต่าง ๆ หรือการฉ้อโกงเงินของหน่วยงาน

3. ความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น คือ การปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความสุจริตทั้งต่อหน้าและลับหลัง เช่น การนำทรัพย์สินหรือสิ่งของที่เก็บได้ส่งคืนเจ้าของหรือการปฏิบัติตามสัญญาที่ให้ไว้กับผู้อื่น

4. ความซื่อสัตย์ ต่อประเทศชาติ คือ การปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี ไม่ทำผิดกฎหมายบ้านเมือง เช่น การฉ้อราษฎร์บังหลวงหรือการประกอบอาชีพทุจริต

สมรืน ลิทธิยา (2559, หน้า 91) ทำการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านความซื่อสัตย์สุจริต สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา โดยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้องค์ประกอบทั้งหมด 4 องค์ประกอบ ได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่ ความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเอง ความซื่อสัตย์สุจริตต่อบุคคลอื่น และความซื่อสัตย์สุจริตต่อชุมชนและสังคม

กล่าวโดยสรุป ความซื่อสัตย์สุจริตจำแนกได้ 4 ประเภท ได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเอง ความซื่อสัตย์สุจริตต่อบุคคลอื่น ความซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่ และความซื่อสัตย์สุจริตต่อชุมชนและสังคม

2.3 แนวทางการเสริมสร้างความซื่อสัตย์สุจริต

ชัตติยา วรรณสุด (2547, หน้า 122) อธิบายว่า องค์ประกอบหรืออิทธิพลในการขัดเกลา หล่อหลอมให้เป็นคนซื่อสัตย์ สุจริต ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันโรงเรียน สถาบันศาสนา รวมถึงสภาพแวดล้อมอื่น ๆ เช่น สื่อมวลชน ผู้บังคับบัญชา กลุ่มเพื่อน ประชาชนทั่วไป ตลอดจนสภาพสังคมโดยรวม โดยได้ให้แนวทางการสร้างคุณธรรมความซื่อสัตย์ คือ การสร้างครอบครัวอบอุ่น โดยการปลูกฝังคุณธรรมความซื่อสัตย์ เพิ่มบทบาทด้านศาสนาแก่โรงเรียนทั่วไปให้มากขึ้น ด้านสถาบันศาสนาจะต้องปรับเปลี่ยนแนวคิดในการดำเนินชีวิตของบุคคลและชุมชนให้สมดุลระหว่างด้านเศรษฐกิจและคุณธรรม สร้างภูมิคุ้มกันจากสิ่งยั่วยุต่าง ๆ ให้สามารถดำรงตนเป็นคนดีที่ซื่อสัตย์ในชุมชน เป็นแบบอย่างที่ดีและถ่ายทอดสู่ผู้อื่นทั้งในการดำรงชีวิตและการปฏิบัติงาน การปฏิรูปการศึกษาให้เข้าถึงคุณธรรมอย่างแท้จริง สร้างสื่อคุณธรรมกระตุ้นสังคม เพื่อให้เกิดการศึกษาทบทวนพันพุดิตสำนึก ความภูมิใจในชาติและวัฒนธรรมของไทย เร่งให้ผู้นำไทยเป็นแบบฉบับ บด้านคุณธรรมของสังคมในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเชิงรุกและรับ ยกกระตือรือร้นคุณภาพการเรียนรู้ของคนไทยโดยอาศัยกระบวนการศึกษาเป็นตัวอบรม

พนม พงษ์ไพบูลย์ (2561, ออนไลน์) กล่าวถึงแนวทางในการปลูกฝังความซื่อสัตย์สุจริตว่าเป็นหน้าที่ของทุกฝ่าย ผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งคือโรงเรียนมีหน้าที่หลักคือ การพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความเจริญงอกงามในทุกด้านอย่างมีคุณภาพ ต้องให้เด็กได้รับการพัฒนาทั้งทางด้านจิตใจ ปัญญา ร่างกายและสังคม กระบวนการเรียนการสอนเป็นกระบวนการกระตุ้นเพื่อให้เกิดการพัฒนาทำให้เด็กเกิดความอยากรู้อยากเห็น เรียนรู้ ได้ปฏิบัติจนเกิดความเข้าใจ เกิดความเชื่อ ความศรัทธาและยึดถือเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต ซึ่งกระบวนการจัดการเรียนการสอนเพื่อปลูกฝังความซื่อสัตย์สุจริตมีดังนี้

1. กระตุ้นให้นักเรียนเกิดความสนใจเรื่องความซื่อสัตย์สุจริต เช่น การนำข่าวเหตุการณ์ประจำวันที่เกี่ยวข้องกับความซื่อสัตย์สุจริตหรือเอาเรื่องของคนในชุมชนที่คนยกย่องนับถือมาเล่าให้นักเรียนฟัง เด็กเล็กอาจต้องเล่าเป็นนิทาน เด็กโตเล่าเรื่องจริงและมีรายละเอียดมากขึ้น

2. การยกย่องสรรเสริญผู้ที่ทำความดีต่าง ๆ โดยเฉพาะผู้ที่แสดงออก ซึ่งความซื่อสัตย์สุจริต ควรยกย่องนักเรียนของตน คนในสังคมนอก ๆ โรงเรียนหรือคนอื่น ๆ ตามข่าว เหตุการณ์ปรากฏ

3. การให้นักเรียนศึกษาค้นคว้า หาบุคคลตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าผู้นั้นเป็นคนซื่อสัตย์สุจริตและมีคุณสมบัติที่ดั่งามอื่น ๆ นักเรียนควรจะได้ศึกษาโดย การไปพูดคุยกับคนในชุมชน เพื่อหาคนที่ชุมชนยกย่อง และศึกษาจากหนังสือ เอกสารต่าง ๆ ควรให้นักเรียนได้ให้เหตุผลในการที่เขาเลือกบุคคลนั้นมาเป็นอย่างด้วย

4. การให้นักเรียนช่วยกันจัดนิทรรศการแสดงประวัติชีวิตและพฤติกรรมของผู้ที่นักเรียนหรือสังคม องค์กรต่าง ๆ ยกย่องว่าเป็นคนซื่อสัตย์สุจริตเป็นระยะ

5. โรงเรียนประกาศยกย่องนักเรียนหรือครู หรือบุคคลในสังคมที่มีพฤติกรรมความซื่อสัตย์สุจริตให้ปรากฏแก่นักเรียนโดยทั่วไปทุกครั้งที่มีเหตุการณ์เกิดขึ้น

6. โรงเรียนอาจจัดกิจกรรมประจำภาคเรียนหรือประจำปีให้นักเรียนช่วยเลือกเพื่อนของเขาเองที่เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์สุจริตสมควรได้รับการยกย่องชมเชย

7. ในกิจกรรมการเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องใดวิชาใดก็ตาม ครูทุกคนควรให้ความสำคัญกับการสร้างนิสัย ความมีวินัย ความรู้จักหน้าที่รับผิดชอบและความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเองและผู้อื่นเสมอ ๆ ไม่ควรแยกการสอนเรื่องความซื่อสัตย์จากการสอนอื่น ๆ ควรสอนควบคู่กันไป

8. ให้นักเรียนได้ศึกษาจากบุคคลในท้องถิ่น เช่น พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ถึงความดีงามของการเป็นคนซื่อสัตย์และโทษของการไม่เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ พร้อมทั้งหาตัวอย่างมาประกอบ

9. ให้นักเรียนเขียนนิทานหรือเรื่องจริงเกี่ยวกับความซื่อสัตย์สุจริต

10. ให้นักเรียนสังเกต วิเคราะห์และวิจารณ์ตนเองในเรื่องของความซื่อสัตย์ คือการให้นักเรียนเป็นผู้ประเมินตนเอง อาจเป็นความลับเฉพาะตัว

11. โรงเรียนอาจจัดให้มีปาฐกถา โต้ว่าที เกี่ยวกับความซื่อสัตย์สุจริต โดยให้นักเรียนเป็นผู้ดำเนินการเอง

12. ให้นักเรียนตั้งปณิธานของตนเกี่ยวกับความซื่อสัตย์สุจริต

13. โรงเรียนเชิญผู้ที่มีชื่อเสียงหรือผู้ที่ได้รับการยกย่องเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตมาพูดคุยกับนักเรียน

14. โรงเรียนจัดงานวันแห่งความซื่อสัตย์และจัดกิจกรรมอื่น ๆ เกี่ยวกับการปลูกฝังความซื่อสัตย์สุจริต

15. ครูในโรงเรียนประพฤติตนให้เป็นอย่างแก่นักเรียน ยังมีรูปแบบและวิธีการอื่น อีกมากมายที่สามารถนำมาใช้เพื่อส่งเสริมการปลูกฝังสร้างนิสัยให้นักเรียนยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริต

กล่าวโดยสรุปแนวทางการเสริมสร้างความซื่อสัตย์สุจริตที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาทำได้โดยใช้กระบวนการทางการศึกษา กระตุ้นให้นักเรียนมีความสนใจเรื่องความซื่อสัตย์สุจริต ยกย่องสรรเสริญผู้ที่มีความซื่อสัตย์สุจริต จัดกิจกรรมให้นักเรียน ได้เรียนรู้จนเกิดความเข้าใจ เห็นประโยชน์และยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริต

3. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับความมีวินัย

3.1 ความหมายของความมีวินัย

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2543, หน้า 10) กล่าวว่า การมีวินัย คือ การรู้จักควบคุมอารมณ์ การรักษาความซื่อตรงคงมั่นอย่างมีหลักการ การรู้จักหน้าที่ ความรับผิดชอบ การรู้จักปรับตัวเมื่อมีการเปลี่ยนแปลง

ปรีชา ธรรมมา (2546, หน้า 33) ให้ความหมายว่า ความมีวินัย หมายถึง การควบคุมพฤติกรรมของบุคคลด้วยความสามารถของตนเองได้เป็นผลสำเร็จตามเป้าหมายอันเป็นที่ยอมรับ โดยงดเว้นหรือระงับยับยั้งการกระทำอันไม่เหมาะสมและนำตนไปสู่การกระทำอันเหมาะสมยิ่งขึ้น

ราชบัณฑิตยสถาน (2546, หน้า 756) ให้ความหมายว่า วินัย หมายถึง การอยู่ในระเบียบแบบแผนและข้อบังคับปฏิบัติ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2550, หน้า 20) ให้ความหมายว่า ความมีวินัย หมายถึง ความสามารถของนักเรียนในการควบคุมตนเองให้กระทำการและปฏิบัติตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผนและข้อบังคับของโรงเรียนในสิ่งที่ดี มีประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม

กรมการศาสนา (2551, หน้า 11) ให้ความหมายว่า ระเบียบวินัย คือ ข้อกำหนด กฎหมาย กฎเกณฑ์ กติกา ข้อบังคับที่มีไว้เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของคนในสังคมเพื่อให้สังคมเกิดความสงบสุขเรียบร้อย

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา (2553, หน้า 19) ให้ความหมายว่า วินัย หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงออกถึงการยึดมั่นในข้อตกลง กฎเกณฑ์ และระเบียบ ข้อบังคับของครอบครัว โรงเรียนและสังคม พฤติกรรมบ่งชี้คือ 1) ปฏิบัติตนตามข้อตกลง กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับของครอบครัว โรงเรียนและสังคม ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น 2) ตรงต่อเวลาในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันและรับผิดชอบในการทำงาน

รุ่งอรุณ เขียวพุ่มพวง (2557, หน้า 60) ให้ความหมายระเบียบวินัยว่า หมายถึง แบบแผนการควบคุม บังคับของบุคคลให้เป็นไปตามความประสงค์ของสังคม เพื่อให้บุคคลมีคุณสมบัติที่ดีงาม แสดงออกมาได้ทั้งอารมณ์ ความรู้สึก เจตคติและพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากสามัญสำนึกภายในจิตใจที่ได้รับการอบรม ปลูกฝัง ซึมซับของมนุษย์ในสังคมด้วยความสมัครใจ และมีความมุ่งมั่นที่จะกระทำซึ่งความมีวินัยนั้นจะมีพฤติกรรมที่แสดงออกโดยการปฏิบัติตามกฎหมาย กฎระเบียบและเคารพกติกาของสังคม มีความตรงต่อเวลา มีความมุ่งมั่นตั้งใจต่อตนเองและสังคม

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา (2560, หน้า 20) ให้ความหมายว่า ระเบียบวินัย หมายถึง การปฏิบัติตามข้อตกลง กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับ ตัวอย่างพฤติกรรมคือปฏิบัติตนตามข้อตกลง กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับของครอบครัว ห้องเรียน โรงเรียน ชุมชน ท้องถิ่น สังคม ตรงต่อเวลาในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ

บริสเบน (Brisbane, 1994, p.67) กล่าวว่า วินัย เป็นเป้าหมายสูงสุดของการฝึกวินัย เพราะเป็นการควบคุมพฤติกรรมโดยผู้รับการฝึกเอง

กล่าวโดยสรุป ความหมายของควมมีวินัย คือ การยึดมั่นในระเบียบแบบแผน ข้อบังคับ และข้อปฏิบัติ ซึ่งมีทั้งวินัยในตนเองและวินัยต่อสังคม

3.2 ประเภทของควมมีวินัย

กรมวิชาการ (2542ค, หน้า 155-156) กล่าวว่าทักษะย่อยและพฤติกรรมที่แสดงถึงควมมีวินัย มีดังนี้

1. ตรงต่อเวลา พฤติกรรมที่แสดงได้แก่ ปฏิบัติงานทันเวลาที่กำหนด
2. วางแผนในการใช้เวลาในการทำงานและการดำเนินชีวิต พฤติกรรมที่แสดงได้แก่ แบ่งเวลาในการปฏิบัติกิจกรรมดำเนินชีวิตประจำวัน
3. ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ของหมู่คณะ และเคารพกฎกติกาของสังคม พฤติกรรมที่แสดงได้แก่ เคารพกฎหมายบ้านเมือง กฎจราจร ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม
4. รู้จักประเมินตนเอง พฤติกรรมที่แสดงได้แก่ บอกข้อดีข้อเสียในการทำงาน
5. ประพฤติตนเสมอต้นเสมอปลาย พฤติกรรมที่แสดงได้แก่ แสดงมารยาทได้ถูกต้องตามกาลเทศะอย่างสม่ำเสมอ
6. ซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น พฤติกรรมที่แสดงได้แก่ ไม่พูดเท็จแอบอ้าง หรือนำของคนอื่นมาเป็นของตนเอง

กระทรวงศึกษาธิการ (2546ข, หน้า 14) แบ่งประเภทวินัยนักเรียนเป็น 2 ประเภทคือ

1. วินัยภายนอก หมายถึง การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งประพฤติปฏิบัติโดยเกรงกลัวอำนาจหรือการถูกลงโทษ เป็นการปฏิบัติที่บุคคลดังกล่าวไม่มีความเต็มใจหรือตกอยู่ภาวะจำยอม ถูกควบคุม
2. วินัยในตนเอง หมายถึง การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเลือกข้อปฏิบัติสำหรับตนขึ้นโดยสมัครใจไม่มีใครบังคับหรือถูกควบคุมจากอำนาจใด ๆ และข้อประพฤติปฏิบัติต้องไม่ขัดกับความสงบสุขของสังคม

วินัยทั้งสองประเภทนี้มีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ วินัยภายนอกเป็นสิ่งจำเป็นกรณีต้องการเสริมสร้างปลูกฝัง ลักษณะวินัยอย่างใดอย่างหนึ่งโดยรวดเร็ว ทั้งนี้อาจใช้การออกกฎหมายคำสั่งต่าง ๆ ให้บุคคลปฏิบัติตาม วินัยภายนอกส่วนใหญ่จะกระทำกับเด็กและวัยรุ่นที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะอย่างเพียงพอต่อการมีวินัย หรือกระทำให้เกิดวิกฤตการณ์ทางวินัย สำหรับวินัยภายในนั้นเป็นผลต่อเนื่องจากวินัยภายนอก ทั้งนี้การเสริมสร้างวินัยประเภทนี้จะใช้เวลาระยะยาว ซึ่งส่วนใหญ่จะเกิดกับบุคคลในวัยผู้ใหญ่ วินัยดังกล่าวเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะปรากฏในตัวบุคคลนั้น ๆ ไปโดยตลอด วินัยภายในเป็นวินัยที่มีความสำคัญและต้องการให้เกิดขึ้นมากที่สุดสำหรับกลุ่มคนในสังคม

รุจิร ภูสาระ และคณะ (2535, หน้า 17) ได้แบ่งวินัยออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ระเบียบวินัยส่วนตัว หมายถึง กฎเกณฑ์ แนวปฏิบัติหรือคติประจำใจ ซึ่งแต่ละคนจะแตกต่างกันไป เพราะแต่ละคนมีลักษณะเฉพาะไม่เหมือนกัน สิ่งที่ทำให้วินัยส่วนตัวแตกต่างกันออกไป ได้แก่ เพศ วัย ฐานะทางสังคม ระดับการศึกษา หน้าที่การงานหรือค่านิยม

2. ระเบียบวินัยในหน้าที่ หมายถึง กฎเกณฑ์หรือแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่การงาน เช่น วินัยของครอบครัวที่ทุกคนในบ้านต้องปฏิบัติในฐานะบิดามารดา ลูกหลาน หรือผู้อาศัย วินัยของโรงเรียนเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ เช่น การแต่งกาย การทำความเคารพ

3. ระเบียบวินัยทางสังคม หมายถึง แนวปฏิบัติอันดีที่ทุกคนในสังคมยึดถือปฏิบัติเหมือนกัน มีลักษณะเหมือนกับวินัยส่วนตัวและวินัยในหน้าที่ แต่วินัยทางสังคมมีความหมายกว้างกว่าทั้งนี้วินัยทั้งสองเกี่ยวข้องกับกลุ่มเล็กกว่าวินัยทางสังคม เช่น มารยาท จารีตประเพณี หลักปฏิบัติทางศาสนา

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา (2553, หน้า 20) ได้จำแนกพฤติกรรมบ่งชี้ความมีวินัยสำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษา (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6) ไว้ 2 พฤติกรรม ได้แก่

1. ปฏิบัติตามข้อตกลง กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับของครอบครัว โรงเรียนและสังคม ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น
2. ตรงต่อเวลาในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันและรับผิดชอบในการทำงาน

กล่าวโดยสรุปความมีวินัยจำแนกได้เป็น 3 ประเภท คือ การควบคุมตนเอง ความรับผิดชอบ และการตรงต่อเวลา

3.3 แนวทางการเสริมสร้างควมมีวินัย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2540, หน้า 14-26) ได้เสนอแนวคิดของการเสริมสร้างวินัยไว้ 5 แนวทาง ดังนี้

1. การสร้างวินัยด้วยการทำให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน เป็นการนำเอาธรรมชาติของมนุษย์มาเป็นเครื่องช่วย โดยสร้างวินัยให้เป็นไปตามธรรมชาติหรือสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ เพราะในการดำเนินชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคลจะปฏิบัติตนตามความเคยชินเสียเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้สาเหตุของความเคยชินเกิดจากความเป็นไปตามเหตุปัจจัยในกา รดำเนินชีวิตของมนุษย์ โดยเมื่อมนุษย์ได้แสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งสักครั้งหรือสองครั้ง จะมีแนวโน้มที่จะเคยชินและจะแสดงพฤติกรรมเช่นนั้นซ้ำไปซ้ำมา พอมีความเคยชินก็จะยึดถือพฤติกรรมนั้นแล้วเกิดความพึงพอใจในพฤติกรรมที่เคยชิน ดังนั้นหากต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขพฤติกรรมย่อมยากขึ้นด้วย เพราะฉะนั้นจึงควรใช้วิธีการนำเอาความเคยชินของมนุษย์มาใช้ให้เป็นประโยชน์ แต่ทั้งนี้การ ฝึกฝนควมมีวินัยใน

ตนเองต้องใช้ความสามารถอย่างมากและจะต้องมีระบบการฝึกฝนที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งระบบการฝึกฝนเช่นนี้จะใช้ได้ดีกับช่วงวัยเด็ก ทั้งนี้เพราะวัยเด็ก ยังไม่มีพฤติกรรมอันเกิดจากความเคยชิน ดังนั้นการฝึกฝนวินัยในตนเองจึงควรที่จะเริ่มให้เด็กมีพฤติกรรมที่ดีอันมาจากแบบอย่างที่ดีของบิดามารดาหรือผู้ที่เลี้ยงดูตลอดจนสังคมที่แวดล้อมตัวเด็ก ไม่ว่าจะเป็นชุมชนที่เด็กอาศัยอยู่หรือสถานศึกษาที่เด็กศึกษาเล่าเรียนอยู่

2. การใช้วินัยที่ลงตัวแล้ว หรือก็คือวัฒนธรรมมาช่วย เพราะวัฒนธรรมเป็นปัจจัยหนึ่ง ที่สร้างวินัยแบบพฤติกรรมเคยชิน ทั้งนี้เกิดจากการที่สมาชิกทุก ๆ คนในสังคมปฏิบัติตนโดยให้วินัยนั้นกลายเป็นวัฒนธรรมแล้วสมาชิกใหม่ของสังคมที่เข้าสู่วัฒนธรรมดังกล่าว หรือเข้ามาสู่ชุมชนจะปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติดั้งเดิม เพราะวัฒนธรรมเป็นกระบวนการถ่ายทอดตามความเคยชิน หรือนั่นคือ การทำให้วินัยกลายเป็นวิถีชีวิต

3. การสร้างวินัยให้ได้ผลด้วยระบบสัมพันธ์ขององค์กรรวม การฝึกวินัยจะได้ผลดีต้องอาศัยระบบความสัมพันธ์ขององค์กรประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาบูรณาการด้วยกัน ซึ่งเป็นการนำองค์รวมมาประสานกันให้เป็นระบบ องค์กรรวมหมายถึง หากต้องการที่จะฝึกฝนพัฒนามนุษย์หรือการศึกษา ต้องใช้องค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจและด้านปัญญา ทำงานประสานกันไป จึงทำให้เกิดองค์กรรวมที่สมบูรณ์ ฉะนั้นสิ่งที่ฝึกฝนจะกลายเป็นชีวิตจริงของผู้ที่ถูกฝึก ดังนั้นหากต้องการฝึกปฏิบัติอะไรสักอย่างหนึ่ง ต้องพิจารณาองค์รวมทั้ง 3 ด้าน ดังนี้

ด้านที่ 1 ด้านพฤติกรรม หากผู้ที่ถูกฝึกมีพฤติกรรมที่ดีด้วยความเคยชินถือว่า เป็นสิ่งที่ดี

ด้านที่ 2 มีความรัก ทำให้เกิดความอบอุ่น มีความเป็นกันเอง พร้อมทั้งศรัทธาและความสุข (จิตใจ)

ด้านที่ 3 กัลยาณมิตร รู้เหตุรู้ผล สามารถบอกได้ว่าทำอย่างนั้นแล้วมีผลอย่างไร ทำให้เด็กเข้าใจเหตุผลและเห็นคุณค่าในสิ่งที่ทำ (ปัญญา)

4. การสร้างปัญญาด้วยแรงหนุนของสภาพจิตใจ เป็นอีกวิธีการหนึ่งซึ่งนำเอาปัจจัยด้านจิตใจมาเป็นตัวนำ กล่าวคือ เป็นการตั้งอุดมคติในจิตใจ เพื่อให้มีความฝึกฝนมุ่งมั่นอย่างแรงในการที่จะไปถึงจุดมุ่งหมายที่ได้ตั้งไว้ หรือเรียกว่า การเร้ามานะ แต่ทั้งนี้ต้องมีข้อความระวังตรงที่ความมานะในระดับต้น ๆ จะเป็นความภาคภูมิใจ แต่ถ้ารุนแรงเกินไปจะกลายเป็นการดูถูกบุคคล อื่น หรือเป็นการทำตนให้เข้าไปอยู่ในระบบการแข่งขัน ซึ่งมักจะแย่งความเป็นใหญ่

5. การสร้างวินัยโดยใช้กฎเกณฑ์ข้อบังคับ ซึ่งเป็นการใช้กฎหมาย กฎเกณฑ์เข้ามาบังคับใช้ควบคุมโดยวิธีการลงโทษ ซึ่งสามารถสร้างความมีวินัย แต่มิใช่เป็นวิธีการที่ถูกต้อง ทั้งนี้เพราะไม่เป็นวิธีการที่สอดคล้องกับหลักการความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ ซึ่งมีหลักว่ามนุษย์ต้องได้รับการฝึกฝน การกดขี่หรือข้อบังคับมิใช่วิถีทางที่ถูกต้องเสมอไป เพราะการใช้อำนาจบังคับจะได้ผลต่อเมื่อ

อำนาจดังกล่าวยังคงอยู่ แต่ถ้าหากอำนาจนั้นหมดลงไป มนุษย์ก็พร้อมที่จะละเมิดวินัย ซึ่งจะยิ่งก่อให้เกิดความวุ่นวายและความเสียหาย แต่กระนั้นก็ตามการใช้กฎเกณฑ์ในบางกรณีอาจจะได้ผล หากกฎเกณฑ์ดังกล่าวนั้นมีอำนาจบีบบังคับมากเกินไป และมีระยะเวลาพอสมควร เพื่อที่จะให้บุคคลผ่านเข้าสู่ความเคยชิน กระทั่งบุคคลจะมีได้รู้สึกว่าตนเองกำลังตกอยู่ภายใต้อำนาจที่บังคับ ซึ่งจากกฎธรรมชาติตามวิธีที่ 1 การสร้างวินัยด้วยการทำให้เป็นพฤติกรรมความเคยชิน ซึ่งมารับทอการใช้อำนาจบีบบังคับอันจะเป็นวิธีการที่ได้ผล แต่ทั้งนี้ สิ่งที่จะต้องพึงระลึกคือ ไม่ควรใช้วิธีการบีบบังคับและลงโทษ หากแต่ต้องฝึกฝนทางจิตใจให้ผู้ที่ถูกฝึกฝนเกิดความรู้สึกว่าเป็นประโยชน์ ถ้าปฏิบัติตามกฎข้อบังคับนั้น ๆ ความรู้ความเข้าใจและจิตสำนึกที่ได้รับจากการฝึกฝนจะทำให้ผู้ที่ถูกฝึกฝนเกิดความพึงพอใจหรือความเต็มใจที่จะปฏิบัติตาม นั่นคือ เป็นการทำให้เข้าสู่ระบบการศึกษาที่แท้จริง อันประกอบด้วยพฤติกรรม สภาพจิตใจและปัญญาเข้ามาประสานกัน

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2540, หน้า 18-19) กล่าวถึงแนวทางการเสริมสร้างวินัยดังนี้

1. การทำให้เกิดพฤติกรรมเคยชิน โดยให้บุคคลรู้เห็นและปฏิบัติพฤติกรรมที่ดีเพื่อเป็นพื้นฐานและปฏิบัติต่อเนื่องจนเกิดพฤติกรรมเคยชินที่ดี การใช้วัฒนธรรมในสังคมเป็นแนวทางปฏิบัติผสมผสานกับหลักการ ทำให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน เช่น การทำความเคารพด้วยการไหว้เมื่อพบผู้ใหญ่ เป็นสิ่งที่เด็กทำได้โดยง่าย แต่ การเข้าแถวไม่ใช้วัฒนธรรมไทย เด็กไม่ได้เห็นแบบอย่างที่ดีดังเช่นกับการไหว้ของไทย ผู้ใหญ่เองก็ไม่สามารถปฏิบัติกันโดยทั่วไป การไหว้จึงง่ายต่อการปฏิบัติมากกว่าการเข้าแถว

2. การใช้อ็ครวม ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างจิตใจ พฤติกรรมและสติปัญญา เป็นหลักทางการศึกษาและหลักการพัฒนาจริยธรรม คือ มีความเข้าใจในความสำคัญของสิ่งที่กระทำ มีความพอใจและยอมรับในสิ่งที่จะกระทำ ยอมรับไปสู่ความถึงพร้อมในการกระทำ การใช้แรงหนุนสภาพจิตเป็นการตั้งความมุ่งมั่นหรืออุดมการณ์และพยายามปฏิบัติตามเป้าหมายที่มุ่งมั่นไว้ ซึ่งอาจทำให้เกิดการเปรียบเทียบ แต่มีความภาคภูมิใจในผลการปฏิบัติ หากใช้มากเกินไปจะกลายเป็นดุถูกดูหมิ่นผู้อื่น เกิดการแข่งขันแย่งชิงมุ่งความเด่นและความยิ่งใหญ่

3. การใช้กฎเกณฑ์บังคับ เป็นวิธีที่ทำให้เกิดวินัยได้ชั่วระยะหนึ่ง เมื่อไม่มีผู้ใดควบคุมวินัยก็จะหายไป จึงเป็นวิธีที่ไม่ถูกต้อง

กล่าวโดยสรุป การเสริมสร้างวินัยสามารถทำได้ 3 แนวทาง ได้แก่ 1) การทำให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน 2) การใช้อ็ครวมทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านจิตใจ ด้านพฤติกรรม และด้านปัญญา และ 3) การใช้กฎเกณฑ์บังคับ แนวทางที่นำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ การใช้อ็ครวมทั้ง 3 ด้าน กล่าวคือให้นักเรียนมีความเข้าใจของสิ่งที่กระทำ มีความพอใจและยอมรับในสิ่งที่จะกระทำ รู้เหตุรู้ผล สามารถบอกได้ว่าทำอย่างนั้นแล้วมีผลอย่างไร เห็นคุณค่าในสิ่งที่ทำ หลังจากนั้นจึงปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัย

4. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับความประหยัด

4.1 ความหมายของความประหยัด

รุจิร ภู่อาระ (2541, หน้า 9) ให้ความหมายว่า ความประหยัด หมายถึง การใช้จ่ายตามความจำเป็น หรือใช้จ่ายอย่างเหมาะสมกับสภาพของตนเองและครอบครัว

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542, หน้า 667) อธิบายความหมายของประหยัดว่า หมายถึง ยับยั้ง ระมัดระวัง เช่น ประหยัดปาก ประหยัดคำ ใช้จ่ายแต่พอควรแก่ฐานะ

พงศ์จิรา สิ้นพยัคฆ์ (2542, หน้า 60) ให้ความหมายของการประหยัดโดยใช้คำว่า “การออม” หมายถึง การบริโภคอย่างฉลาด รู้จักบริโภคเศรษฐกิจทรัพย์ในปริมาณที่พอดี กับความต้องการ หรือความจำเป็นจริง ๆ

กรมวิชาการ (2542ข, หน้า 66) ให้ความหมายว่า ประหยัดหมายถึง 1) การใช้จ่ายเงินเท่าที่จำเป็นและใช้อย่างคุ้มค่า 2) การใช้สิ่งของเครื่องใช้เท่าที่จำเป็น ใช้อย่างถูกวิธีและดูแลซ่อมแซมให้ใช้ได้นาน และ 3) การใช้เวลาอย่างมีประสิทธิภาพ รู้จักบริหารเวลาของตนในแต่ละวัน ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2548, หน้า 61-62) กล่าวในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการประหยัดไว้ว่า คือ การบริโภคด้วยปัญญา บริโภคเฉพาะสิ่งที่เป็นประโยชน์โดยแท้จริง ผู้บริโภครู้จักใช้ปัญญาในการตัดสินใจเลือก เป็นการบริโภคอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ในทางตรงกันข้ามไม่บริโภคเพื่อสนองความต้องการทางค่านิยมในสังคมให้ได้หรูหรา อวดฐานะเป็นการบริโภคที่สิ้นเปลือง สูญเปล่าทำลายเศรษฐกิจของตนและเศรษฐกิจของชาติ

กล่าวโดยสรุป ความประหยัด หมายถึง การรู้จัก เก็บออมถนอมใช้ทรัพย์สินสิ่งของ ใช้เวลาใช้ทรัพยากรแต่พอควร พอประมาณ ตามความจำเป็น ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า ไม่ฟุ่มเฟือย

4.2 ประเภทของความประหยัด

สำรอง เพ็งหนู (2524, หน้า 2-4) แบ่งการประหยัดออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

1. การประหยัดทรัพย์ หมายถึง การรู้จักใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองที่มีอยู่หรือที่ได้ ในทางที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัวอย่างแท้จริงตามความจำเป็น
2. การประหยัดเวลา หมายถึง การรู้จักคุณค่าของเวลา และใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมให้มากที่สุด โดยไม่ปล่อยให้เวลาเสียไปโดยเปล่าประโยชน์
3. การประหยัดทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การรู้จักประโยชน์และคุณค่าของทรัพยากรต่าง ๆ เช่น ดิน น้ำ อากาศ ชาติ ต้นไม้ ฯลฯ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ โดยสามารถใช้ทรัพยากรเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าต่อตนเองและสังคม

กรมวิชาการ (2542ข, หน้า 19) ได้แบ่งประเภทของการประหยัดไว้ดังนี้

1. การประหยัดทรัพย์ หมายถึง การรู้จักใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองที่มีอยู่หรือที่หามาได้ในทางที่เหมาะสม และเป็นประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัวตามความจำเป็นอย่างแท้จริง สามารถปลูกฝังได้ ได้แก่ แบ่งทรัพย์ออกเป็นสัดส่วน ใช้จ่ายตามสัดส่วนให้พอดี เลือกซื้อหาสิ่งของหรือเครื่องใช้ตามควรแก่ฐานะ ไม่เที่ยวเตร่ในสถานเริงรมย์ต่าง ๆ ละทิ้งค่านิยมที่ไม่ดี เช่น ใช้ของราคาแพง ๆ นิยมใช้ของมาจากต่างประเทศ
2. การประหยัดเวลา หมายถึง การที่รู้จักคุณค่าของเวลา และใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมให้มากที่สุด โดยไม่ปล่อยให้เวลาเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ ได้แก่ รู้จักแบ่งเวลาให้เป็นสัดส่วนและใช้เวลาให้ถูกทาง พยายามใช้เวลาให้เป็นประโยชน์มากที่สุด ไม่ทำให้คนอื่นเสียเวลา เพราะเราเป็นต้นเหตุ
3. การประหยัดทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การรู้จักประโยชน์และคุณค่าของทรัพยากรต่าง ๆ เช่น ดิน น้ำ อากาศ แร่ธาตุ ต้นไม้ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ โดยสามารถใช้ประโยชน์ในทรัพยากรเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าต่อตนเองและสังคม ได้แก่ ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า ไม่ทำลายทรัพยากรให้เสียหาย ต้องถือว่าเป็นเจ้าของร่วมกัน ควรหาเพิ่มหรือสร้างขึ้นทดแทนส่วนที่เสียหาย

พวงพยอม ชิดทอง (2544, หน้า 5) กล่าวถึงขอบข่ายของการประหยัดว่ามีรายละเอียดดังนี้

1. การประหยัดเงิน หมายถึง การรู้จักวางแผนการใช้จ่ายให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุด เหมาะกับรายรับ มีการเก็บออม ยับยั้งความต้องการของตนอันมีผลทำให้ใช้เงินอย่างรอบคอบ โดยคำนึงถึงประโยชน์ คุ้มค่า ความเป็นของตนเองและไม่ตระหนี่ชี้เหนียว
2. การประหยัดเวลา หมายถึง การรู้จักวางแผนใช้เวลาของตนเองและใช้ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุด ได้แก่ การใช้เวลาเดินทางไปสถานศึกษา เดินทางกลับบ้าน ศึกษาเล่าเรียน ทำแบบฝึกหัด ทบทวนบทเรียน หาความรู้เพิ่มเติม ทำธุรกิจส่วนตัว ใช้เวลาในการนอน การทำงานอดิเรก ช่วยเหลืองานบ้าน ชุมชนและสังคม
3. การประหยัด สิ่งของเครื่องใช้ หมายถึง การรู้จักใช้สิ่งของเครื่องใช้ ของตนและส่วนรวมให้เกิดประโยชน์คุ้มค่ามากที่สุด รักษาซ่อมแซมสิ่งของเครื่องใช้ให้ใช้งานได้อยู่เสมอ ไม่ใช้อย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็นด้วยความเคยชินหรือความสะดวกสบายส่วนตัว ได้แก่ ประหยัดไฟฟ้า และน้ำประปาของส่วนรวม

กล่าวโดยสรุปการประหยัดแบ่งออกเป็นประเภทได้ 3 ประเภท คือ การประหยัดทรัพย์ การประหยัดเวลา และการประหยัดทรัพยากร

4.3 แนวทางการเสริมสร้างความประหยัด

สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (2544, หน้า 7-9) ให้แนวทางการเสริมสร้างพฤติกรรมประหยัดดังนี้

1. ประหยัดทรัพย์ เราต้องรู้จักจัดส่วนรายได้ของตนเองตามความจำเป็น รู้จักเลือกสิ่งของที่คุ้มค่ามากที่สุด ไม่ฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย เลือกใช้จ่ายแต่ในสิ่งที่จำเป็น เช่น ใช้ในเรื่องการจัดหาที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค อาหาร นอกจากนั้นอาจเก็บสะสมไว้ใช้ในคราวจำเป็นในยามเจ็บ บป่วย แก่ชรา ไม่สามารถหาทรัพย์ได้ พฤติกรรมของบุคคลที่รู้จักประหยัดทรัพย์มีดังนี้

1.1 ไม่นำทรัพย์ไปใช้จ่ายในการเล่นเกมพนันหรือเที่ยวเตร่ หาความสำราญตามสถานเริงรมย์ต่าง ๆ

1.2 ไม่นำทรัพย์ไปซื้อของใช้ที่หรูหรา ราคาแพง แต่ก็ไม่ควรซื้อของเลวราคาถูกมาใช้ เพราะของเลวใช้ไม่ทนทาน ทำให้ต้องเสียเงินซื้อของใหม่บ่อย ๆ ควรเลือกซื้อสินค้าที่มีคุณภาพราคามาตรฐานจะช่วยในการประหยัดได้มาก

1.3 รู้จักถนอมและซ่อมแซมของใช้ทุกชนิด ก็จะใช้ได้ทนทาน เท่ากับเป็นการประหยัดเงินที่จะต้องหาซื้อมาบ่อย ๆ และยังซ่อมแซมให้ใช้ได้จนถึงที่สุด

1.4 รู้จักเลือกกินแต่อาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย เหมาะกับอายุ เหมาะกับฤดูกาล และกินแต่พอดีกับความต้องการของร่างกาย

2. ประหยัดเวลา วันเวลาผ่านไป เราไม่สามารถเรียกกลับคืนมาได้อีก ฉะนั้นจึงควรใช้เวลาของเราให้คุ้มค่าและมีประโยชน์มากที่สุด อายายอมให้หมดเปลืองเวลาไปโดยเปล่าประโยชน์ เราควรใช้ให้เกิดประโยชน์อันยิ่งใหญ่ เช่น ในการแสวงหาความรู้ประกอบคุณความดีและหาทรัพย์มาเพิ่มเติม

3. ประหยัดถ้อยคำ คือ ไม่พูดเพ้อเจ้อ ไม่พูดถึงความไม่ดีงาม ไม่ใช่ถ้อยคำหยาบรุนแรง กระทบ ด่าทอ ส่อเสียด เหน็บแนม หมิ่นประมาท ทับถม ผู้ที่ประหยัดถ้อยคำเป็นผู้เลือกใช้ถ้อยคำได้ถูกต้องตามกาลเทศะ พูดจาไพเราะ พูดจริง พูดมีประโยชน์ รู้จักการพูดและการจบแห่งถ้อยคำ

4. ประหยัดกิริยา การกระทำบางอย่างไม่ถูกต้องแต่ถูกใจเรา เราอยากทำการกระทำบางอย่างเองแต่ไม่ถูกใจเรา เราไม่ยอมทำ การประหยัดกิริยา คือ การเลือกกระทำแต่สิ่งที่ถูกต้องเสมอ เว้นการกระทำที่ไม่ถูกต้องเสียให้สิ้น

5. ประหยัดความคิด คือ ไม่คิดฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไปในทางที่ไร้ประโยชน์ เช่น สร้างวิมานในอากาศ ให้คิดแต่ในเรื่อที่เป็นความดี ความถูกต้องและเป็นประโยชน์ เช่น คิดหาแนวทางที่พัฒนาตัวเราให้เจริญก้าวหน้า

6. ประหยัดแรงงาน แม้ว่าแรงงานของเราไม่ต้องซื้อหาให้เสียเงินทองก็ตาม แต่ก็ควรใช้แรงงานอย่างประหยัด การปฏิบัติงานใดก็ตามถ้าเราสามารถตัดขั้นตอนที่ไม่จำเป็นออกจะทำให้เราประหยัดแรงงานของเราได้มาก และงานก็จะเสร็จเร็วขึ้น

7. ประหยัดชีวิต ชีวิตเป็นสิ่งที่มีความหมายและมีคุณค่า มีวันเวลาจำกัด ฉะนั้นเราต้องใช้ชีวิตอย่างประหยัด ไม่ทำการใด ๆ ที่เป็นการบั่นทอนและทำลายชีวิต เช่น

7.1 ไม่เป็นผู้ประมาท เพราะความประมาททำให้เกิดอันตรายถึงชีวิตได้ เช่น ขับรถประมาทอาจถึงตาย

7.2 ไม่เป็นผู้เสพยาเสพติด เพราะยาเสพติดทุกชนิดเมื่อเสพแล้วต้องเพิ่มปริมาณมากขึ้น อาจทำลายประสาทและทำลายชีวิตผู้เสพด้วย

7.3 ไม่รับประทานผักสดที่ยังไม่หมดฤทธิ์ยาฆ่าแมลง

7.4 เมื่อประสบความผิดหวัง ไม่ประชดชีวิตด้วยการประพฤติดตนไปในทางเสื่อมเสีย เช่น เสพสุรา ประพฤติตนเป็นคนเสเพล

8. ประหยัดทรัพยากรธรรมชาติ

8.1 ไม่โค่นไม้ทำลายป่า เพราะถ้าเราโค่นทำลายป่า ถางป่า เผาป่ากันอย่างไม่ประหยัด เราจะต้องสั่งซื้อไม้จากต่างประเทศเข้ามา ใช้ เมื่อฝนตกหนักปัญหาน้ำท่วมเสียหายพลันก็เกิดขึ้น เพราะไม่มีป่าไม้และต้นไม้ช่วยชะลอการไหลของน้ำ

8.2 ไม่ระเบิดภูเขา เพราะภูเขาเป็นที่เกิดของต้นน้ำ ถ้าภูเขาหมดไป ประเทศของเราจะแห้งแล้งขาดน้ำ

8.3 ใช้กระแสไฟอย่างประหยัด ไม่เปิดไฟทิ้งไว้โดยมิได้ใช้ ประโยชน์ ต้องศึกษาวิธีที่จะใช้กระแสไฟน้อยที่สุด แต่ได้ประโยชน์มากที่สุด

กรมวิชาการ (2542ข, หน้า 11) ให้แนวทางการปลูกฝังความประหยัดไว้ดังนี้

1. การประหยัดทรัพย์

- แบ่งทรัพย์ออกเป็นสัดส่วน ใช้จ่ายตามสัดส่วนให้พอดี
- เลือกซื้อหาสิ่งของหรือเครื่องใช้ตามควรแก่ฐานะ
- งดการใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็นต่าง ๆ
- ไม่เที่ยวเตร่ในสถานที่เร่ร่อนต่าง ๆ
- ละทิ้งค่านิยมที่ไม่ดี เช่น ใช้ของราคาแพง ๆ การนิยมใช้ของมาจากต่างประเทศและของฟุ่มเฟือยต่าง ๆ

2. การประหยัดเวลา

- รู้จักแบ่งเวลาให้เป็นสัดส่วนและใช้เวลาให้ถูกทาง
- พยายามใช้เวลาให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

- ไม่ทำให้คนอื่นเสียเวลาเพราะตัวเราเป็นต้นเหตุ เช่น การผัดวัน
- 3. การประหยัดทรัพยากรธรรมชาติ
- ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า
- ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าเท่าที่จำเป็น โดยให้เกิดประโยชน์มากที่สุด
- ไม่ทำลายทรัพยากรให้เสียหายหรือเสื่อมค่าโดยไม่มีเหตุอันควร
- ต้องถือว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อสังคม และเป็นของส่วนรวม

การทำลายทรัพยากรถือเป็นการทำลายทรัพย์สินของสังคม

- ควรหาทางเพิ่มหรือสร้างทรัพยากรขึ้นทดแทนส่วนที่ต้องเสียหายหรือถูกทำลายไป
- กล่าวโดยสรุปแนวทางการเสริมสร้างความประหยัดสามารถทำได้โดยยึดหลักของความพอดี รู้จักใช้ทุกสิ่งทุกอย่างตามความจำเป็นโดยใช้น้อยที่สุด แต่คุ้มค่าและได้รับประโยชน์มากที่สุด

5. แนวคิด ทฤษฎี ที่นำมาใช้ในการพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรม

5.1 ทฤษฎีพัฒนาการทางเหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg's Description of Moral Development)

โคลเบอร์ก (Kohlberg, 1976, p. 33-36) มีความเชื่อว่า จริยธรรมเป็นกระบวนการพัฒนาไปตามวุฒิภาวะของคน และพบว่าการพัฒนาจริยธรรมของมนุษย์นั้นไม่ได้พัฒนาถึงจุดสมบูรณ์เพียงอายุ 10 ปี แต่มนุษย์ในสภาพปกติมีพัฒนาการทางจริยธรรมอีกหลายขั้นตอนจากอายุ 11-25 ปี เขาได้แบ่งการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมออกเป็น 3 ระดับ ระดับละ 2 ชั้น ดังนี้

ระดับที่ 1 เหตุผลทางจริยธรรมระดับ ก่อนกฎเกณฑ์ทางสังคม (Preconventional)
อายุ 2-10 ปี การตัดสินใจเลือกกระทำ โดยทำในสิ่งที่เห็นประโยชน์ต่อตนเอง ไม่คำนึงถึงผลที่เกิดต่อผู้อื่น ระดับนี้แบ่งเป็น 2 ชั้น คือ

ชั้นที่ 1 การถูกลงโทษและการเชื่อฟัง (Punishment and Obedience) เด็กคิดว่าสิ่งที่ถูกต้องคือไม่ทำผิดกฎเพราะจะถูกลงโทษถ้าทำผิด เช่น เด็กทำการบ้าน เด็กทำเวร เพราะกลัวถูกลงโทษ จึงทำให้เด็กเชื่อฟังและเห็นว่าสิ่งที่ปรากฏให้เห็นแล้วไม่ถูกลงโทษคือสิ่งที่ถูกต้อง ชั้นนี้อายุ 2-7 ปี จริยธรรมในชั้นนี้อาจปรากฏในผู้ใหญ่ที่เหตุผลเชิงจริยธรรมไม่พัฒนาตามวัย เช่น ไม่กระทำความผิดสิ่งหนึ่งเพราะกลัวถูกลงโทษ หรือกลัวตกนรก

ชั้นที่ 2 การคิดถึงตัวเองและแลกเปลี่ยน (Individual and Exchange) เด็กทำตามกฎแต่หวังผลประโยชน์ ทำในสิ่งที่ตนสนใจ เด็กจะเรียนรู้ว่าการกระทำที่ถูกต้อง คือ การกระทำที่ได้รับรางวัล คำชมเชย เช่น ขนม อาหาร ของเล่นหรือเงิน เด็กจะพิจารณาจริยธรรมที่สัมพันธ์กับการกระทำเมื่อเขาได้รับรางวัล เด็กจะทำตามคำสั่งก็ต่อเมื่อมีสิ่งของตอบแทน ชั้นนี้อายุ 7-10 ปี ผู้ใหญ่ที่มีเหตุผลเชิงจริยธรรมชะงักในชั้นนี้จะให้เหตุผลการกระทำหรือไม่กระทำ เช่น ทำแล้วไม่คุ้มค่ากับการ

ลงทุนลงแรง หรือถึงแม้จะทำในสิ่งที่เป็นหน้าที่ก็จะขอสิ่งตอบแทน มิฉะนั้นจะไม่ทำหรือทำแบบขอไปที

ระดับที่ 2 เหตุผลทางจริยธรรมระดับกฎเกณฑ์ (Conventional Morality) อายุ 10-16 ปี ระดับนี้มีในวัยรุ่นและผู้ใหญ่ บุคคลจะทำตามกฎเกณฑ์ของกลุ่มย่อยของตนโดยไม่คำนึงถึงผลที่ตามมา จะยึดสังคมรอบข้าง จะแสดงบทบาทของตนตามที่สังคมคาดหวังไว้ เพื่อนและสังคมจึงมีอิทธิพลอย่างมากต่อเหตุผลเชิงจริยธรรมของเด็ก เด็กที่มีจริยธรรมในระดับนี้ยังต้องการการควบคุมจากภายนอก สามารถแสดงบทบาทที่สังคมต้องการได้ ระดับนี้มี 2 ชั้น คือ

ชั้นที่ 3 หลักการกระทำตามผู้อื่น (Good Boy Orientation) เด็กจะกระทำในสิ่งที่คุณอื่นเห็นว่าดีเพื่อจะได้รับคำยกย่องชมเชย เหตุผลสำคัญที่ทำให้เด็กตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น เกิดจากความเห็นชอบ ยินยอม หรือการยอมรับของคนรอบข้าง เด็กจะมีพฤติกรรมการเล่นแบบหรือทำให้ตนเองเป็นจุดเด่น เพื่อเรียกร้องความสนใจและการยอมรับจากผู้อื่นโดยเฉพาะเพื่อน ซึ่งพฤติกรรมที่แสดงออกอาจเป็นพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนา เช่น การสูบบุหรี่ การดื่มสุรา ในขั้นนี้เด็กไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง ชอบคล้อยตามผู้อื่นโดยเฉพาะกลุ่มเพื่อน ในขั้นนี้อายุ 10-13 ปี ผู้ใหญ่ที่มีเหตุผลเชิงจริยธรรมจะรักในขั้นนี้จะกระทำการใด ๆ ด้วยความเห็นแก่ตัว เห็นแก่พวก ก๊อพงเครือญาติมากกว่าจะกระทำเพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

ชั้นที่ 4 หลักการกระทำตามหน้าที่และกฎระเบียบของสังคม (Authority and Social Order Maintaining Orientation) เป็นการตัดสินใจกระทำตามระเบียบของสังคม กระทำตามกฎต่าง ๆ ที่สังคมกำหนดให้ พฤติกรรมที่ถูกตั้ง ปรารถนาประกอบด้วย การทำตามหน้าที่ ฐานะ และบทบาทที่กำหนดไว้ในสังคม เช่น การปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียน การปฏิบัติตามกฎจราจร ในขั้นนี้อายุ 13-16 ปี

ระดับที่ 3 เหตุผลทางจริยธรรมระดับเหนือกฎเกณฑ์ทางสังคม (Post conventional Morality) วัยผู้ใหญ่อายุมากกว่า 16 ปี บุคคลจะตัดสินใจกระทำการใด ๆ ด้วยการคิดไตร่ตรอง และเหตุผลของตนเอง มีหลักของตนเอง ยุติธรรมและถือประโยชน์ของคนหมู่มากเป็นหลัก ระดับนี้มี 2 ชั้น คือ

ชั้นที่ 5 สัญญาสังคมและสิทธิส่วนบุคคล (Social-contracts and Individual Rights) บุคคลยึดข้อตกลงเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและความถูกต้องเป็นหลัก ซึ่งข้อตกลงและความถูกต้องเป็นไปตามสิทธิของตนและของผู้อื่น ไม่พยายามลิดรอนสิทธิของผู้อื่น เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว เช่น การเคารพสิทธิมนุษยชน ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ในขั้นนี้อายุ 16 ปีขึ้นไป

ชั้นที่ 6 หลักการยึดอุดมคติสากลและความเป็นธรรม (Conscience or Principle or Universal Orientation) ขั้นนี้แสดงพฤติกรรมเพื่อทำตามหลักการคุณธรรมสากล โดยคำนึงความถูกต้องยุติธรรม ยอมรับในคุณค่าความเป็นมนุษย์ มีอุดมคติและคุณธรรมประจำใจ มีความยึดหยุ่น

และยึดหลักของตนอย่างมีสติ ด้วยความยุติธรรม คำนึงถึงสิทธิมนุษยชน เคารพในความเป็นมนุษย์ ของแต่ละบุคคล ละอายและเกรงกลัวต่อบาป ยึดหลักประชาธิปไตย พบในวัยผู้ใหญ่ที่มีความเจริญ ทางสติปัญญา

ในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม 3 ระดับ 6 ชั้น ตามทฤษฎีพัฒนาการทางเหตุผลเชิงจริยธรรม ของโคลเบอร์ก สรุปได้ดังนี้

ชั้นการให้เหตุผลเชิงจริยธรรม	ระดับของจริยธรรม
ชั้นที่ 1 การถูกลงโทษและการเชื่อฟัง ชั้นที่ 2 การคิดถึงตัวเองและแลกเปลี่ยน	1. เหตุผลทางจริยธรรมระดับก่อนกฎเกณฑ์ ทางสังคม
ชั้นที่ 3 หลักการกระทำตามผู้อื่น ชั้นที่ 4 หลักการกระทำตามหน้าที่และกฎระเบียบ ของสังคม	2. เหตุผลทางจริยธรรมระดับกฎเกณฑ์
ชั้นที่ 5 สัญญาสังคมและสิทธิส่วนบุคคล ชั้นที่ 6 หลักการยึดอุดมคติสากลและความเป็นธรรม	3. เหตุผลทางจริยธรรมระดับเหนือกฎเกณฑ์ ทางสังคม

ความสามารถในการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมเป็นผลจากการพัฒนาของโครงสร้างทาง ความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับจริยธรรมเพื่อการตัดสินใจที่จะเลือกกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเจริญทางจิตใจของบุคคล การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมไม่ได้ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ของสังคมใด สังคมหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นการใช้เหตุผลที่ยากแก่การเข้าใจยิ่งขึ้นตามลำดับของวุฒิภาวะทางปัญญา บ่อเกิดของเหตุผลเชิงจริยธรรมได้มาจากการพัฒนาการทางความคิด การได้เข้ากลุ่มทางสังคมต่าง ๆ เด็กได้มีโอกาสติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น ทำให้ได้เรียนรู้บทบาทของตนเอง และของผู้อื่น ช่วยให้เขาได้ พัฒนาทางจริยธรรม ซึ่งการพัฒนาทางจริยธรรมนั้นไม่ใช่แค่การรับความรู้จากการพร่ำสอนของผู้อื่น อย่างเดียว แต่ต้องผสมผสานระหว่างความรู้เกี่ยวกับบทบาทของผู้อื่นด้วย แม้จะมีการขัดแย้งกันบ้าง ในสังคม แต่บุคคลจะพัฒนาไปตามขั้นตอนและทิศทางดี ยวกันเสมอ ไม่ว่าบุคคลจะอยู่ในกลุ่มใดหรือ สังคมใดก็ตาม

จากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรม ดังนี้

- 1) กระตุ้นให้นักเรียนตระหนักถึงการมีจริยธรรมโดยใช้สถานการณ์จริงหลาย ๆ ตัวอย่าง หรือการใช้เหตุการณ์จริง ๆ ที่เกิดขึ้นในห้องเรียน
- 2) สร้างบรรยากาศในห้องเรียนที่สามารถกระตุ้นให้นักเรียนอภิปรายได้อย่างอิสระ กระตุ้นให้นักเรียนมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

3) พยายามทำความเข้าใจแนวคิดของ นักเรียน กระตุ้นให้นักเรียนได้สื่อแนวคิดนั้นโดยการเปิดโอกาสให้ได้แสดงความสามารถ

1.2 ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) ของแบนดูรา

ทฤษฎีนี้มีแนวความคิดว่า จริยธรรมเป็นความเข้าใจเกี่ยวกับกฎเกณฑ์สำหรับการประเมินความผิดถูกของพฤติกรรม การเรียนรู้มี 3 ส่วน ได้แก่ ประสบการณ์ตรงของบุคคล การสังเกตจากผู้อื่น และการฟังคำบอกเล่าหรืออ่านบันทึกของผู้อื่น ซึ่งองค์ประกอบการตัดสินใจ การกระทำหรือพฤติกรรมของบุคคล คือ ความเข้าใจและความเชื่อในความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมและผลของการกระทำนั้น ๆ แบนดูรา (Bandura) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวทางการเรียนรู้ทางสังคมไว้ดังนี้ (Bandura, 1977a, p. 27)

1. สิ่งที่เราเรียนรู้ การเรียนรู้ของบุคคลเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ มนุษย์เรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์กับเหตุการณ์ และเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลที่เกิดจากพฤติกรรม ความรู้ที่มนุษย์เรียนรู้กลายเป็นความเชื่อที่มีผลในการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ เมื่อเกิดมีเหตุการณ์ขึ้น บุคคลก็จะมีคามคาดหวังล่วงหน้าเกี่ยวกับการเกิดของผลจากการกระทำนั้น ความคาดหวังนี้ทำให้มนุษย์ตัดสินใจทำหรือไม่ทำ เพื่อให้เกิดผลตามที่ตนปรารถนา

2. วิธีการเรียนรู้ การเรียนรู้ส่วนหนึ่งเกิดจากประสบการณ์ตรงของตนเองหรือเกิดจากการสังเกตพฤติกรรมและผลที่เกิดกับผู้อื่น และจากการอ่านสิ่งที่ผู้อื่นบันทึกหรือทำสัญลักษณ์ไว้ หรือจากคำบอกเล่า จากวิธีการเรียนรู้หลายรูปแบบทำให้มนุษย์เรียนรู้ได้อย่างกว้างขวาง

3. ความเชื่อ ผลของการเรียนรู้ของมนุษย์จะพัฒนาเป็นความเชื่อ ความเชื่อของมนุษย์สามารถกำหนดพฤติกรรมของบุคคลได้

4. การควบคุมพฤติกรรมด้วยความรู้ความเข้าใจ (Cognitive Control) มนุษย์มีความรู้ความเข้าใจและสามารถถ่ายทอดสิ่งที่ตนรู้ และมองเห็นผลของการกระทำว่าเกิดผลอะไรบ้าง อาจดีหรือไม่ดี การคิดเช่นนี้นำไปสู่การตัดสินใจที่จะทำหรือไม่ทำพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่ง และนำไปสู่การบังคับตนเองให้ประพฤติปฏิบัติตามที่ตนตั้งใจไว้

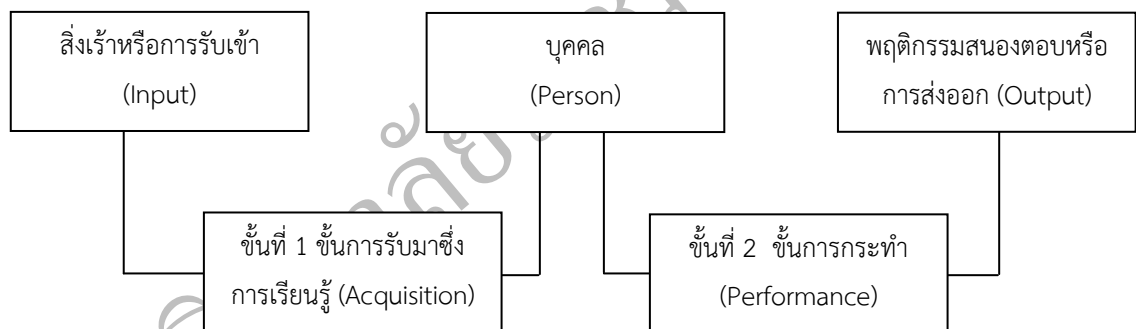
5. จริยธรรม เป็นกฎที่ใช้สำหรับการประเมินพฤติกรรมว่าถูกหรือผิด ซึ่งต้องคำนึงถึงลักษณะของผู้กระทำ ลักษณะของพฤติกรรมและผลที่ตามมาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว สภาพแวดล้อม ความรู้สึกของผู้กระทำว่าได้รับสำนึกผิดหรือยัง และจะต้องคำนึงถึงปัจจัยอื่นๆ อีกมาก ดังนั้นในการตัดสินใจความถูกผิดของพฤติกรรมต่าง ๆ จึงใช้เกณฑ์ที่แตกต่างกัน

6. การบังคับตนเอง (Self Regulation) มนุษย์สามารถบังคับตนเองที่จะประพฤติหรือไม่ประพฤติ ตามมาตรฐานของตนเอง ตามการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและทางอ้อมโดยการบังคับตนเอง ซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของสังคม หากการเสริมแรงเป็นไปในทางบวกก็มีแนวโน้มจะประพฤติในสิ่งที่ดีงาม

แบนดูราเชื่อว่าพฤติกรรมของคนเรานั้น ไม่ได้เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากปัจจัยทางสภาพแวดล้อมแต่เพียงอย่างเดียว แต่จะต้องมีปัจจัยส่วนบุคคล ปัญหา ชีวภาพ และสิ่งภายในอื่น ๆ ร่วมด้วย และการร่วมของปัจจัยส่วนบุคคลนั้นจะต้องร่วมกันในลักษณะที่กำหนดซึ่งกันและกัน (Reciprocal Determinism) กับปัจจัยทางด้านพฤติกรรมและสภาพแวดล้อม

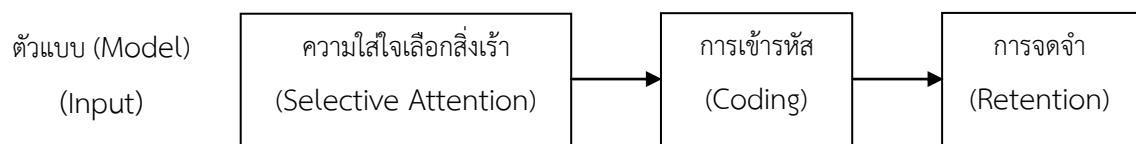
นอกจากนี้ แบนดูรายังกล่าวว่าการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดพฤติกรรมมี 2 ประเภท คือ (สุรางค์ โคว์ตระกูล, 2550, หน้า 239)

1. การเรียนรู้จากผลการตอบสนอง (Learning by response consequences) เรียนรู้จากประสบการณ์ตรงจากตัวแบบที่ตนได้รับ โดยจะเรียนรู้พฤติกรรมใดที่ทำแล้วได้รับผลทางบวกหรือได้รับรางวัลหรือได้รับคำชมเชย และพฤติกรรมใดที่ทำแล้วได้รับผลทางลบ ถูกลงโทษหรือถูกตักเตือน
2. การเรียนรู้โดยตัวแบบ (Learning through modeling) การเรียนรู้จากการเลียนแบบมี 2 ขั้น คือ การรับมาซึ่งการเรียนรู้ (Acquisition) ทำให้สามารถแสดงพฤติกรรมได้และขั้นการกระทำ (performance) ซึ่งอาจจะทำหรือไม่กระทำก็ได้ แสดงดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 ขั้นตอนการเรียนรู้โดยการเลียนแบบ

ขั้นการรับมาซึ่งการเรียนรู้ประกอบด้วยส่วนสำคัญเป็นลำดับ ดังแสดงภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.2 ขั้นการรับมาซึ่งการเรียนรู้

จากภาพ ที่ 2.2 จะเห็นว่าส่วนประกอบทั้ง 3 อย่าง ของการรับมาซึ่งการเรียนรู้เป็นกระบวนการทางพุทธิปัญญา (Cognitive Processes) ความใส่ใจเลือกสิ่งเร้ามีบทบาทสำคัญในการ

เลือกตัวแบบ สำหรับขั้นการกระทำ (Performance) ขึ้นอยู่กับผู้เรียน เช่น ความสามารถทางด้านร่างกาย ทักษะต่าง ๆ รวมทั้งความคาดหวังที่จะได้รับแรงเสริมซึ่งเป็นแรงจูงใจ

แบนดูรา (Bandura, 1977b, p.1-60) ได้อธิบายกระบวนการที่สำคัญในการเรียนรู้โดยการสังเกตหรือการเรียนรู้โดยตัวแบบมีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ

1. กระบวนการสนใจ (Attentional Process) เป็นกระบวนการเลือกและรับรู้ลักษณะพฤติกรรมของตัวแบบ โดยผู้สังเกตจะต้องให้ความสนใจและรับรู้ลักษณะที่สำคัญให้ถูกต้อง แล้วนำสิ่งที่ได้จากการสังเกตมาสรุป รวบรวมไว้เป็นขั้นตอน เพื่อให้ง่ายต่อการจำ การรับรู้จะเกิดขึ้นมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการสนใจจากตัวผู้สังเกต ได้แก่ ความสามารถในการสังเกต การรับรู้ การแปลความ การรวบรวมสิ่งต่าง ๆ ที่ได้จากการสังเกตหรือจากโครงสร้างและลักษณะของตัวแบบ ได้แก่ ความซับซ้อน ความน่าสนใจของตัวแบบ รวมทั้งองค์ประกอบด้านสัมพันธภาพระหว่างตัวแบบกับผู้สังเกต

2. กระบวนการจดจำ (Retention Process) เป็นกระบวนการที่รวบรวมลักษณะพฤติกรรมที่ได้จากการสังเกตไว้ในระบบความจำในรูปของสัญลักษณ์ (Symbolic Forms) ได้แก่ จินตภาพ (Image) และภาษา (Verbal) เมื่อบุคคลได้เห็นพฤติกรรมของตัวแบบที่ตนสนใจ การรับรู้จะเกิดขึ้นและเมื่อพฤติกรรมสิ้นสุดลงมโนภาพและพฤติกรรมจะยังคงอยู่ในความทรงจำและถูกตัดแปลงเป็นสัญลักษณ์ทางภาษา ซึ่งสามารถจำได้ง่ายและนานกว่า

3. กระบวนการแสดงพฤติกรรมเหมือนกับตัวแบบ (Reproduction Process) เป็นกระบวนการแปลงสัญลักษณ์ในระบบความจำออกมาเป็นพฤติกรรม พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจะถูกต้องหรือใกล้เคียงกับตัวแบบหรือไม่ขึ้นอยู่กับปริมาณการเรียนรู้ที่ได้จากการสังเกตและความสามารถที่มีอยู่ในตัวของบุคคลนั้น

4. กระบวนการจูงใจ (Motivational Process) การเรียนรู้พฤติกรรมต่าง ๆ ในสังคมมนุษย์ไม่สามารถแสดงพฤติกรรมที่ตนรับรู้มาทั้งหมด แต่จะเลือกพฤติกรรมของตัวแบบที่ก่อให้เกิดผลดีมากกว่าพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดผลเสีย การประเมินพฤติกรรมของตัวแบบจึงเป็นไปในรูปของการรับเอาสิ่งที่ตนพอใจและปฏิเสธสิ่งที่ตนไม่เห็นด้วยหรือไม่พอใจ

จากกระบวนการเรียนรู้โดยการสังเกตของแบนดูรา แบนดูรากล่าวถึงอิทธิพลของตัวแบบไว้ว่า การเรียนรู้ด้วยการสังเกตจากตัวแบบมีผลทำให้ผู้สังเกตเกิดการตอบสนอง 3 ประการ คือ

1) การได้เห็นพฤติกรรมของตัวแบบทำให้ผู้สังเกตสามารถแสดงพฤติกรรมใหม่ ๆ ที่ไม่เคยแสดงมาก่อนได้ 2) พฤติกรรมของตัวแบบอาจเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้สังเกตที่มีอยู่ก่อนให้เพิ่มขึ้นหรือลดลงได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับผลของพฤติกรรมที่ตัวแบบได้รับ 3) การได้เห็นพฤติกรรมของตัวแบบช่วยให้ผู้สังเกตสามารถแสดงพฤติกรรมที่ตนมีแนวโน้มที่จะแสดงออกให้แสดงออกได้ง่ายขึ้น

กล่าวโดยสรุป แบบดูราเชื่อว่า การเรียนรู้เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อม พฤติกรรมของบุคคลส่วนมากเป็นการเรียนรู้โดยการสังเกต หรือการเลียนแบบจากตัวแบบ ตัวแบบมี 2 ประเภท คือ ตัวแบบที่บุคคลได้มีโอกาสสังเกตและปฏิสัมพันธ์โดยตรงและตัวแบบที่เสนอผ่านสื่อต่าง ๆ กระบวนการสำคัญในการเรียนรู้โดยการสังเกตมี 4 กระบวนการ คือ กระบวนการความสนใจ กระบวนการจดจำ กระบวนการแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบ และกระบวนการจูงใจ จากทฤษฎีนี้ทำให้เชื่อว่า การเรียนรู้โดยการสังเกตเป็นวิธีสำคัญต่อการได้มาซึ่งข้อมูลและทักษะต่าง ๆ ของนักเรียน เพื่อเป็นแนวทางในการตัดสินใจเลือกการตอบสนองอย่างใดอย่างหนึ่ง และนักเรียนจะมีพฤติกรรมหรือมีเหตุผลเชิงจริยธรรมในลักษณะใดขึ้นอยู่กับลักษณะของบุคคลที่เป็นตัวแบบที่ใกล้ชิดกับตัวนักเรียน ดังนั้นการพัฒนานักเรียนให้มีลักษณะนิสัยทางคุณธรรมที่ดีจะต้อง อาศัยกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม โดยการจัดประสบการณ์หรือกิจกรรมที่ถูกต้อง เหมาะสม เพื่อกระตุ้นให้เกิดความสนใจในพฤติกรรมของตัวแบบ

จากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรม ดังนี้

- 1) การเรียนรู้เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อม
- 2) การเรียนรู้เกิดจากประสบการณ์ตรงและประสบการณ์อ้อม โดยการสังเกต อ่าน ฟัง การบอกเล่าของบุคคลอื่น
- 3) พฤติกรรมของบุคคลส่วนมากเป็นการเรียนรู้โดยการสังเกตหรือการเลียนแบบจากตัวแบบ

1.3 แนวคิดการพัฒนาตัว นจิตพิสัยของแครทวอล บลูม และมาเซีย (Krathwohl, Bloom and Masia)

แครทวอล บลูม และมาเซีย (ทิตนา แซมมณี, 2551, หน้า 237-239; อ้างอิงจาก Krathwohl, Bloom and Masia, 1956) กล่าวถึงจุดประสงค์ของรูปแบบการพัฒนาด้านจิตพิสัยว่า ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาความรู้สึก /เจตคติ/ค่านิยม/คุณธรรมหรือจริยธรรมที่พึงประสงค์ อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้เป็นไปตามความต้องการ ได้ จัดลำดับขั้นการเรียนรู้ด้านเจตคติหรือความรู้สึกไว้ 5 ขั้น ประกอบด้วย

1. ขั้นการรับรู้ (Receiving or attending) หมายถึง การที่ผู้เรียนได้รับรู้ค่านิยมที่ต้องการจะปลูกฝังในตัวผู้เรียน
2. ขั้นการตอบสนอง (Responding) การที่ผู้เรียนได้รับรู้และเกิดความสนใจในค่านิยม นั้น แล้วมีโอกาสได้ตอบสนองในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง
3. ขั้นการเห็นคุณค่า (Valuing) เป็นขั้นที่ผู้เรียนได้รับประสบการณ์เกี่ยวกับค่านิยมนั้น แล้วเกิดเห็นคุณค่าของค่านิยมนั้น ทำให้ผู้เรียนมีเจตคติที่ดีต่อค่านิยมนั้น
4. ขั้นการจัดระบบ (Organization) เป็นขั้นที่ผู้เรียนรับค่านิยมที่ตนเห็นคุณค่านั้นเข้ามาอยู่ในระบบค่านิยมของตน

5. ขั้นการสร้างลักษณะนิสัย (Characterization) เป็นขั้นที่ผู้เรียนปฏิบัติตนตามค่านิยมที่ตนรับมาอย่างสม่ำเสมอและทำงานกระทั่งเป็นนิสัย

การสอนเพื่อปลูกฝังค่านิยมใด ๆ ให้แก่ผู้เรียน สามารถดำเนินการตามลำดับขั้นข้อสรุปประสงค์ทางด้านเจตคติของบลูมและคณะได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 การรับรู้ (Receiving or attending) ผู้สอนจัดประสบการณ์หรือสถานการณ์ที่ช่วยให้ผู้เรียนได้รับรู้ในค่านิยมนั้นอย่างใส่ใจ เช่น เสนอกรณีตัวอย่างที่เป็นประเด็นปัญหาขัดแย้งเกี่ยวกับค่านิยมนั้น คำถามที่ท้าทายความคิดเกี่ยวกับค่านิยมนั้น ในขั้นนี้ผู้สอนควรพยายามกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมดังนี้

1) การรู้ตัว (Awareness) เป็นพฤติกรรมที่คนสนองต่อสิ่งเร้าเบื้องต้น โดยที่ยังไม่ได้เล็งเห็นความสำคัญ เป็นเพียงการสังเกตเห็นปรากฏการณ์โดยละทิ้งความสนใจต่าง ๆ เช่น การรู้จักรูปแบบ การรู้จักจัดอันดับ การจัดจำแนก ฯลฯ

2) การเต็มใจรับรู้ (Willingness) ขั้นนี้เป็นขั้นเต็มใจหรือพอใจที่จะรับรู้ มีความโอนอ่อนไปตามสิ่งประสบพบเห็น แต่ก็ยังเป็นเพียงแค่การบังคับใจเท่านั้น เช่น ฟังผู้อื่นพูดด้วยความเต็มใจอดทนที่จะทำอะไรให้สำเร็จ ยอมรับความแตกต่าง ฯลฯ

3) การควบคุมการรับรู้ (Control) ความรู้สึกนี้เป็นความรู้สึกที่ต่อเนื่องจากขั้นที่แล้ว ที่แตกต่างกันออกไปก็คือความรู้สึกที่จะบอกได้ว่าอะไรควรเอาใจใส่และไม่ควรเอาใจใส่ เช่น ความรู้สึกที่ว่าชอบสิ่งนี้ อายากได้สิ่งนั้น จึงมองในลักษณะควบคุมหรือเลือกขึ้นเอง

ขั้นที่ 2 การตอบสนอง (Responding) ผู้สอนจัดสถานการณ์ให้ผู้เรียน มีโอกาสตอบสนองต่อค่านิยมนั้นในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น ให้พูดแสดงความคิดเห็นต่อค่านิยมนั้น ให้ลองทำตามค่านิยมนั้น ให้สัมภาษณ์หรือพูดคุยกับผู้มีค่านิยมนั้น ในขั้นนี้ผู้สอนควรพยายามกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมดังนี้

1) การยินยอมตอบสนอง (Acquiescence responding) เป็นความรู้สึกขั้นเชื่อฟังหรือยินยอมที่จะกระทำตามแต่อาจจะยังไม่พอใจเท่าไรนัก

2) การเต็มใจตอบสนอง (Willingness to respond) เป็นระดับความรู้สึกขั้นร่วมกิจกรรมด้วยความตั้งใจ สามารถทำตามความต้องการหรือความสมัครใจ เช่น มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง ร่วมมือในกิจกรรมกลุ่มซึ่งเป็นสมาชิก แสดงความสนใจในการเข้าร่วมโครงการ

3) ความพึงพอใจในการตอบสนอง (Satisfaction in respond) เป็นความรู้สึกพึงพอใจในการร่วมกิจกรรม ขั้นตอบสนองตอนแรก ๆ เป็นเพียงยินยอมและเต็มใจทำแต่อาจจะไม่พึงพอใจก็ได้ ความรู้สึกนี้จึงลึกลงไปอีกเป็นการยินยอมแบบเต็มใจและมีความพึงพอใจจนเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน บางคนอาจจะแสดงออกมาให้เห็นได้อย่างเปิดเผย แต่บางคนอาจจะไม่แสดงให้เห็นเปิดเผยก็ได้

ขั้นที่ 3 การเห็นคุณค่า (Valuing) ผู้สอนจัดประสบการณ์หรือสถานการณ์ที่ช่วยให้ผู้เรียนได้เห็นคุณค่าของค่านิยมนั้น เช่น การให้ลองปฏิบัติตามค่านิยมแล้วได้รับการตอบสนองในทางที่ดี เห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับตนหรือบุคคลอื่นที่ปฏิบัติตามค่านิยมนั้น เห็นโทษหรือได้รับโทษจากการละเลยไม่ปฏิบัติตามค่านิยมนั้น ในขั้นนี้ผู้สอนควรพยายามกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมดังนี้

1) การยอมรับในคุณค่านั้น (Acceptance a value) ระดับนี้เป็นการบรรยายคุณค่าของปรากฏการณ์ พฤติกรรม วัตถุ สิ่งของ ฯลฯ ในระดับความเชื่อ ซึ่งอาจให้ความหมายว่าเป็นการยอมรับทางอารมณ์ต่อข้อเสนอหรือคำสอนที่มีพื้นฐานอย่างเพียงพอ

2) การชื่นชอบในคุณค่านั้น (Preference a value) ในระดับนี้ไม่เพียงแต่เป็นยอมรับคุณค่า แต่เพิ่มความรู้สึกเอาใจใส่ในคุณค่าหรือค่านิยมนั้นเพิ่มขึ้นอีก เช่น การแสดงความรับผิดชอบในการทำให้คนในกลุ่มที่พูดน้อยหันมาร่วมวงสนทนาด้วย

3) ความผูกพันในคุณค่านั้น (Commitment) เป็นความรู้สึกที่ส่งผลต่อความเชื่อความศรัทธาด้วยอารมณ์ที่แน่นอน ผู้ที่มีความรู้สึกระดับนี้จะแสดงพฤติกรรมที่ยึดมั่นอย่างเห็นได้ชัด เช่น ความซื่อสัตย์ต่อกลุ่มที่เป็นสมาชิก การยอมรับบทบาททางศาสนาในชีวิตส่วนตัวและครอบครัว ความรู้สึกระดับนี้เป็นความรู้สึกพอใจจนกระทั่งยินยอมรับเป็นพันธะสัญญา

ขั้นที่ 4 การจัดระบบ (Organization) เมื่อผู้เรียนเห็นคุณค่าของค่านิยมและเกิดเจตคติที่ดีต่อค่านิยมนั้นและมีความโน้มเอียงที่จะรับค่านิยมนั้นมาใช้ในชีวิตของตน ผู้สอนควรกระตุ้นให้ผู้เรียนพิจารณาค่านิยมนั้นกับค่านิยมหรือคุณค่าอื่น ๆ ของตน และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างค่านิยมต่าง ๆ ของตน ในขั้นนี้ผู้สอนควรกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมสำคัญดังนี้

1) การสร้างมโนทัศน์ในคุณค่านั้น (Conceptualization of value) เป็นคุณค่าหรือค่านิยมที่มีอยู่หลายรูปแบบ ความรู้สึกของคนอาจนำค่านิยมที่มีลักษณะเดียวกันอยู่ด้วยกัน เป็นผลมาจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้สึกมาแล้วเรียกชื่อใหม่กลายเป็นมโนภาพของคุณค่าใหม่ ซึ่งอาจจะเป็นนามธรรมทางภาษาหรือรูปลักษณ์ก็ได้

2) การจัดระบบคุณค่านั้น (Organization of a value system) ความรู้สึกระดับนี้เป็นการจัดค่านิยมที่สลับซับซ้อนให้อยู่ในระบบเดียวกัน เพื่อให้เกิดความสมดุลบางประการทางความรู้สึก เช่น พัฒนาวิธีการควบคุมความก้าวร้าวในรูปแบบที่ยอมรับกันทางวัฒนธรรม

ขั้นที่ 5 การสร้างลักษณะนิสัย (Characterization by value) ผู้สอนส่งเสริมให้ผู้เรียนปฏิบัติตามค่านิยมนั้นอย่างสม่ำเสมอ โดยติดตามผลการปฏิบัติและให้ข้อมูลป้อนกลับ และการเสริมแรงเป็นระยะ ๆ จนกระทั่งผู้เรียนสามารถปฏิบัติได้จนเป็นนิสัย ในขั้นนี้ผู้สอนควรพยายามกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมดังนี้

1) การมีหลักยึดในการตัดสินใจ (Generalization set) ระดับความรู้สึกนี้สอดคล้องกับภายในของระบบเจตคติและค่านิยม เป็นความรู้สึกที่ตอบสนองต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดจากการเลือกสรร

คนที่มีเจตคติหรือค่านิยมที่มากมาย เมื่อถึงเวลาที่จะใช้ก็จะคัดเลือกและยึดถือปฏิบัติที่เห็นว่าดีงาม เมื่อเกิดเหตุการณ์ใหม่หรือปัญหาใด ๆ ขึ้น เขาจะเอาความรู้สึกที่ยึดถือไปแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่ได้

2) การปฏิบัติตามหลักยึดมั่นนั้นจนเป็นนิสัย (Characterization) เป็นระดับความรู้สึกขั้นสุดท้ายที่ผสมผสานสรุปรวมความรู้สึกที่ยึดถือเป็นอุดมการณ์ เช่น การดำรงชีวิตด้วยคุณธรรม

ผู้เรียนจะได้รับการปลูกฝังค่านิยมที่พึงประสงค์จนถึงระดับที่สามารถปฏิบัติได้จนเป็นนิสัย นอกจากนั้นผู้เรียนยังได้เรียนรู้กระบวนการในการปลูกฝังค่านิยมให้เกิดขึ้น ซึ่งผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในการปลูกฝังค่านิยมอื่น ๆ ให้แก่ตนเองหรือผู้อื่นต่อไป

จากแนวคิดดังกล่าวนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรม ดังนี้

- 1) ผู้สอนจัดสิ่งเร้า ประสบการณ์หรือสถานการณ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และสนใจในคุณธรรม จริยธรรมหรือค่านิยม
- 2) เปิดโอกาสให้ผู้เรียนตอบสนองต่อคุณธรรม จริยธรรมหรือค่านิยมนั้น จนเกิดความพึงพอใจ
- 3) ผู้สอนกระตุ้นให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของคุณธรรม จริยธรรมหรือค่านิยมนั้น

1.4 แนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Cooperative Learning)

การเรียนรู้แบบร่วมมือเป็นการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม มีการปฏิสัมพันธ์กัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน พัฒนาขึ้นโดยอาศัยหลักการเรียนรู้แบบร่วมมือของจอห์นสันและจอห์นสัน (ทิตนา แคมมณี, 2551, หน้า 265; อ้างอิงจาก Johnson & Johnson, 1974, p. 213-240) ซึ่งได้ชี้ให้เห็นว่า ผู้เรียนควรร่วมมือกันในการเรียนรู้มากกว่าการแข่งขัน เพราะการแข่งขันก่อให้เกิดสภาพการณ์ของการแพ้-ชนะ ต่างจากการร่วมมือกัน ซึ่งก่อให้เกิดสภาพการณ์ของการชนะ-ชนะ อันเป็นสภาพการณ์ที่ดีกว่าทั้งทางด้านจิตใจและสติปัญญา

ความหมายของการเรียนรู้แบบร่วมมือ

อารี สันทรวี (2543, หน้า 56) ให้ความหมายของการเรียนรู้แบบร่วมมือว่า หมายถึง วิธีเรียนที่ให้นักเรียนทำงานด้วยกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อให้เกิดผลการเรียนรู้ทั้งทางด้านความรู้และทางด้านจิตใจ ช่วยให้นักเรียนเห็นคุณค่าในความแตกต่างระหว่างบุคคลของเพื่อน ๆ เคารพความคิดเห็นและความสามารถของผู้อื่นที่แตกต่างจากตน ตลอดจนรู้จักช่วยเหลือและสนับสนุนเพื่อน ๆ

พิมพันธ์ เดชะคุปต์ (2544, หน้า 6) กล่าวว่า การเรียนแบบร่วมมือ หมายถึง วิธีสอนแบบหนึ่งโดยกำหนดให้นักเรียนที่มีความสามารถต่างกันทำงานพร้อมกันเป็นกลุ่มขนาดเล็ก โดยทุกคนมีความรับผิดชอบงานของตนเองและงานส่วนรวม ร่วมกันมีปฏิสัมพันธ์กันและกัน มีทักษะการทำงานกลุ่ม เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมาย ส่งผลให้เกิดความพอใจอันเป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มร่วมมือ

สุคนธ์ สินธพานนท์ และคณะ (2545, หน้า 30) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบร่วมมือเป็นวิธีการสอนที่ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ร่วมมือกันในกลุ่มย่อย ๆ เน้นการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียน ในแต่ละกลุ่มจะมีสมาชิกที่มีความรู้ความสามารถแตกต่างกัน ผู้เรียน

แต่แต่ละคนจะต้องร่วมมือในการเรียนร่วมกัน มีการช่วยเหลือและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ให้กำลังใจซึ่งกันและกัน คนที่เก่งกว่าจะช่วยคนที่อ่อนกว่า สมาชิกในกลุ่มจะต้องร่วมกันรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของเพื่อนสมาชิกทุกคนในกลุ่ม เพราะยึดถือแนวคิดที่ว่าความสำเร็จของสมาชิกทุกคนจะรวมเป็นความสำเร็จของกลุ่ม

ทิสนา แคมมณี (2550, หน้า 25) ให้ความหมายของการเรียนแบบร่วมมือว่า หมายถึง การเรียนรู้เป็นกลุ่มย่อยโดยมีสมาชิกกลุ่มที่มีความสามารถแตกต่างกันประมาณ 3-6 คน ช่วยกันเรียนรู้เพื่อไปสู่เป้าหมายของกลุ่ม

บุปผชาติ ทัพทิกธน์ (2551, หน้า 77) ให้ความหมายของการเรียนแบบร่วมมือว่า หมายถึง การเรียนที่ผู้เรียนไม่ได้เรียนโดดเดี่ยวคนเดียว หรือต่างคนต่างเรียน เป็นการเรียนรู้ที่มีคนตั้งแต่สองคนขึ้นไป อาจเป็นวัยและเพศเดียวกัน หรือต่างเพศต่างวัยกัน มีสถานภาพเดียวกันหรือต่างสถานภาพกัน และอาจจะอยู่ต่างสถานที่กัน มาเรียนรู้เรื่องเดียวกันด้วยกัน หรือเรียนรู้ทักษะบางอย่างจากกันและกัน หรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน หรือร่วมกันทำงานที่รับผิดชอบด้วยกันในบรรยากาศของความเป็นเพื่อนร่วมการเรียนรู้

โอลเซนและคาแกน (Olsen & Kagan, 1992, p.8) กล่าวว่า การเรียนแบบร่วมมือเป็นการจัดการเรียนโดยให้นักเรียน ทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน สมาชิกในกลุ่มมีความแตกต่างกันทั้งระดับความสามารถ เพศ และสมาชิกแต่ละคนมีความรับผิดชอบในการเรียนรู้ทั้งส่วนตนและสมาชิกของกลุ่ม

จอห์นสันและจอห์นสัน (Johnson & Johnson, 1994, p.5) กล่าวว่า การเรียนแบบร่วมมือเป็นการจัดการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนได้ร่วมมือและช่วยเหลือกันในการเรียนรู้ โดยแบ่งกลุ่มนักเรียนออกเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งสมาชิกในกลุ่มมีความสามารถแตกต่างกัน ทำงานร่วมกันเพื่อเป้าหมายกลุ่ม สมาชิกมีความรับผิดชอบร่วมกัน ทั้งในส่วนตนและส่วนรวม มีการฝึกและใช้ทักษะการทำงานกลุ่มร่วมกัน

กล่าวโดยสรุป การเรียนแบบร่วมมือหมายถึง การเรียนที่ให้นักเรียนทำงานด้วยกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ช่วยเหลือ พึงพาแนะนำซึ่งกันและ กันจนงานบรรลุผลสำเร็จรวมทั้งช่วยเหลือเพื่อนสมาชิกให้สามารถเรียนรู้ได้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด

องค์ประกอบสำคัญของการเรียนแบบร่วมมือ

วัชรา เล่าเรียนดี (2554, หน้า 157-158) กล่าวว่าในการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือ ครูจะต้องคำนึงถึงและดำเนินการตามลักษณะและองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้แบบร่วมมือกันอย่างจริงจัง ดังนี้

1. การพึ่งพาอาศัยกันและกันทางบวก (Positive interdependent)

1.1 ครูต้องอธิบายวิธีการเรียนรู้และงานที่ให้นักเรียนปฏิบัติอย่างชัดเจน

1.2 ครูต้องแจ้งวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของกลุ่ม

1.3 ครูต้องพยายามทำให้นักเรียนเข้าใจและยอมรับว่าความพยายามของตนเองให้ผลดีต่อตนเองและต่อสมาชิกกลุ่มทุกคน การยอมรับและฟังพหุอาศัยทางบวกจะช่วยสร้างความผูกพันในภาระหน้าที่ต่อความสำเร็จของกลุ่มเช่นเดียวกับความสำเร็จของตนเอง ซึ่งเป็นหัวใจของการเรียนแบบร่วมมือ

2. การมีความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อกลุ่ม (Individual and group accountability)

2.1 สมาชิกกลุ่มต้องมีความรับผิดชอบต่อผลสำเร็จของกลุ่ม มีการร่วมมือร่วมใจกันปฏิบัติงาน โดยไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน

2.2 สมาชิกกลุ่มต้องเข้าใจตรงกันเกี่ยวกับเป้าหมายการทำงานกลุ่ม ต้องสามารถวัดได้ รวมถึงความก้าวหน้าและความพยายามในการปฏิบัติงาน เพื่อให้ทราบว่าสมาชิกคนใดต้องการความช่วยเหลือ การสนับสนุน การกระตุ้นเสริมแรงเป็นพิเศษ เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้ประสบความสำเร็จ โดยที่ทุกคนต้องเข้มแข็งและพัฒนาขึ้น

3. การมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีและการสร้างสรรค์ต่อกันระหว่างบุคคลและระหว่างสมาชิกทุกคนในกลุ่ม เนื่องจากนักเรียนต้องปฏิบัติงานร่วมกันอย่างจริงจัง ทุกคนต้องสนับสนุนช่วยเหลือกัน เพื่อให้ประสบผลสำเร็จในเป้าหมายเดียวกัน โดยแบ่งปันสื่ อวัสดุอุปกรณ์กัน ช่วยเหลือสนับสนุน กระตุ้นและชมเชยในความพยายามของกันและกัน การเรียนแบบร่วมมือกันเป็นระบบ การให้การสนับสนุนทั้งด้านวิชาการและด้านบุคคล จะเห็นได้ว่า กิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน การช่วยเหลือ การสนับสนุนฟังพหุอาศัยกันจะปรากฏก็ต่อเมื่อนักเรียนช่วยเหลือกัน การยอมรับวิธีการแก้ปัญหา วิธีปฏิบัติ ร่วมอภิปราย การระดมความรู้ที่ได้เรียนมา มีการสอนหรืออภิปรายเพื่อเสริมความรู้และความเข้าใจให้แก่เพื่อนด้วย หรือเชื่อมโยงความรู้ใหม่กับความรู้เดิม เป็นต้น

4. การสอนทักษะทางสังคม (Social skills) ทักษะในการช่วยเหลือฟังพหุอาศัยกันและทักษะการปฏิบัติงานกลุ่ม เป็นสิ่งจำเป็น การเรียนแบบร่วมมือเป็นกิจกรรมที่ซับซ้อนละเอียดมากกว่าการเรียนแบบแข่งขันหรือเรียนด้วยตนเอง เพราะนักเรียนจะต้องเรียนทั้งสาระความรู้ด้านวิชาการ (Task work) เช่นเดียวกับทักษะทางด้านสังคม การปฏิบัติงานร่วมกันภายในกลุ่ม (Teamwork) ดังนั้นสมาชิกแต่ละคนในกลุ่มจะต้องรู้ เข้าใจ และมีความสามารถในการใช้ภาวะผู้นำอย่างมีประสิทธิภาพ การตัดสินใจ การสร้างความเชื่อถือ การสื่อความหมาย การจัดการแก้ไขข้อขัดแย้งในกลุ่ม และการจูงใจให้ปฏิบัติในเรื่องต่าง ๆ ดังนั้น ครูผู้สอนทักษะการทำงานเป็นกลุ่มต้องให้นักเรียนเข้าใจและปฏิบัติได้ถูกต้องเช่นเดียวกับการให้ความรู้และทักษะทางวิชาการต่าง ๆ เพราะการร่วมมือกับความขัดแย้งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

5. กระบวนการกลุ่ม (Group processing) การปฏิบัติงานกลุ่มหรือกระบวนการกลุ่ม เป็นองค์ประกอบที่สำคัญองค์ประกอบหนึ่งของการเรียนแบบร่วมมือกัน กระบวนการจะปรากฏเมื่อ สมาชิกกลุ่มร่วมกันอภิปรายจนบรรลุตามเป้าหมายกลุ่ม โดยที่สมาชิกกลุ่มทุกคนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ดังนั้นกลุ่มจะต้องอภิปรายให้สมาชิกทุกคนได้เข้าใจว่าจะต้องปฏิบัติงานอย่างไรที่จะช่วยและไม่ช่วย ให้งานกลุ่มประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายและช่วย ตัดสินใจว่าพฤติกรรมใดในกลุ่มที่ควรปฏิบัติต่อไป พฤติกรรมใดควรเปลี่ยนแปลง กระบวนการเรียนรู้จะเกิดอย่างต่อเนื่องเป็นผลจากการวิเคราะห์อย่างละเอียดว่า สมาชิกปฏิบัติงานร่วมกันอย่างไรและประสิทธิภาพกลุ่มจะพัฒนายิ่งขึ้นอย่างไร

จอห์นสัน และจอห์นสัน (Johnson & Johnson, 1994, p.31-37) กล่าวถึงคุณลักษณะสำคัญของการเรียนแบบร่วมมือไว้ 5 ประการ ดังนี้

1. การสร้างความรู้สึกร่วมกันทางบวกให้เกิดขึ้นในกลุ่ม (Sensitive interdependence) วิธีการที่ทำให้นักเรียนเกิดความรู้สึกร่วมกันจะต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีการพึ่งพากันในด้านการได้รับประโยชน์จากความสำเร็จของกลุ่มร่วมกัน เช่น รางวัลหรือคะแนน และพึ่งพากันในด้านการปฏิบัติงานเพื่อให้งานกลุ่มสามารถบรรลุได้ตามเป้าหมายโดยมีการกำหนดบทบาท ของแต่ละคนที่เหมาะสมและสัมพันธ์ต่อกันจึงจะทำให้งานสำเร็จและการแบ่งงานให้นักเรียนแต่ละคนในกลุ่มให้มีลักษณะที่ต่อเนื่องกัน ถ้าขาดสมาชิกคนใดจะทำให้งานดำเนินต่อไปไม่ได้

2. การมีปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมกันระหว่างเรียน (Face to face promotive interaction) คือ นักเรียนในแต่ละกลุ่มจะมีการอภิปราย อธิบาย ชักถาม แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อให้สมาชิกแต่ละคนในกลุ่มเกิดการเรียนรู้และมีเหตุผลซึ่งกันและกัน ให้ข้อมูลย้อนกลับเกี่ยวกับการทำงานของตน สมาชิกในกลุ่มมีการช่วยเหลือ สนับสนุน กระตุ้น ส่งเสริมและกำลังใจกันและกันในการทำงานและการเรียนเพื่อให้ประสบผลสำเร็จบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม

3. ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละบุคคล (Individual accountability) คือ ความรับผิดชอบในการเรียนรู้ของสมาชิกแต่ละคนโดยต้องทำงานที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มความสามารถ ต้องรับผิดชอบในผลการเรียนของตนเองและของเพื่อน สมาชิกในกลุ่ม ทุกคนในกลุ่มจะรู้ว่าใครต้องการความช่วยเหลือ ส่งเสริมสนับสนุนในเรื่องใด มีการกระตุ้นกันและกันให้ทำงานที่ได้รับมอบหมายให้สมบูรณ์ มีการตรวจสอบ เพื่อให้แน่ใจว่านักเรียนเกิดการเรียนรู้เป็นรายบุคคลหรือไม่ โดยสมาชิกทุกคนในกลุ่มต้องมีความมั่นใจและพร้อมที่จะได้รับการทดสอบเป็นรายบุคคลเพื่อเป็นการประกันว่าสมาชิกทุกคนในกลุ่มมีความรับผิดชอบร่วมกันกับกลุ่ม

4. ทักษะระหว่างบุคคลและทักษะการทำงานกลุ่มย่อย (Interpersonal and small group skills) การทำงานกลุ่มย่อยจะต้องได้รับการฝึกฝนทักษะทางสังคมและทักษะในการทำงานกลุ่ม เพื่อให้สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ดังนั้น นักเรียนควรจะต้องทำความรู้จักกัน เรียนรู้ลักษณะนิสัยและสร้างความไว้วางใจต่อกันและกัน รับฟังและยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น

อย่างมีเหตุผล

5. กระบวนการกลุ่ม (Group process) เป็นกระบวนการทำงานที่มีขั้นตอนหรือวิธีการที่จะช่วยให้การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายได้ โดยสมาชิกกลุ่มต้องทำความเข้าใจในเป้าหมายการทำงาน วางแผนปฏิบัติงานและดำเนินงานตามแผนร่วมกัน และที่สำคัญจะต้องมีการประเมินผลงานของกลุ่ม ประเมินกระบวนการทำงานกลุ่ม ประเมินบทบาทของสมาชิกว่าสมาชิกแต่ละคนในกลุ่มสามารถปรับปรุงการทำงานของตนให้ดีขึ้นได้อย่างไร สมาชิกทุกคนในกลุ่มช่วยกันแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจว่าควรมีการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงอะไร และอย่างไร ดังนั้น กระบวนการกลุ่มจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จของกลุ่ม

ขั้นตอนการเรียนรู้แบบร่วมมือ

การเรียนรู้แบบร่วมมือตามแนวคิดของจอห์นสันและจอห์นสัน (Johnson and Johnson, 1994, p.100-107) มีขั้นตอนที่สำคัญ 5 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นเตรียม เป็นขั้นที่ครูผู้สอนแนะนำทักษะในการเรียนรู้ร่วมกันและจัดกลุ่มผู้เรียนออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ พร้อมทั้งแนะนำข้อควรปฏิบัติในการทำงานกลุ่มร่วมกัน บทบาทหน้าที่ของสมาชิกในกลุ่มและชี้แจงจุดประสงค์การเรียนรู้
2. ขั้นสอน ครูผู้สอนนำเข้าสู่บทเรียน แนะนำ เนื้อหา และแหล่งข้อมูลในการศึกษาค้นคว้า มอบหมายงานให้ผู้เรียนแต่ละกลุ่มรับผิดชอบและอธิบายกระบวนการหรือขั้นตอนในการทำงาน
3. ขั้นทำกิจกรรมกลุ่ม ผู้เรียนแต่ละคนในกลุ่มร่วมรับผิดชอบการเรียนรู้ของกลุ่ม โดยปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ ที่ได้รับมอบหมาย
4. ขั้นตรวจสอบผลงานและทดสอบ เป็นการตรวจสอบว่าผู้เรียนได้ปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของตนเองครบถ้วนหรือไม่ ผลการปฏิบัติของตนเองและของกลุ่มเป็นอย่างไร
5. ขั้นสรุปและประเมินผล ครูผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันสรุปบทเรียน โดยครูผู้สอนอธิบายเพิ่มเติมในสิ่งที่ผู้เรียนไม่เข้าใจ และร่วมกันประเมินผลการเรียนรู้ของกลุ่ม เพื่อพิจารณาถึงข้อบกพร่องและข้อควรปรับปรุงแก้ไขในการปฏิบัติงานกลุ่มให้ดียิ่งขึ้น

วัฒนาพร ระงับทุกข์ (2545, หน้า 174-175) เสนอขั้นตอนการเรียนรู้แบบร่วมมือไว้ดังนี้

1. ขั้นเตรียม
 - แบ่งกลุ่ม แนะนำระเบียบของกลุ่ม บทบาทหน้าที่ของสมาชิกในกลุ่ม แจงจุดประสงค์และการทำงาน
2. ขั้นสอน
 - นำเข้าสู่บทเรียน แนะนำเนื้อหา แนะนำแหล่งข้อมูลและมอบหมายงานให้นักเรียนแต่ละกลุ่ม

3. ชั้นทำกิจกรรมกลุ่ม

-ผู้เรียนเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มย่อย โดยที่แต่ละคนมีบทบาทและหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย เป็นขั้นตอนที่สมาชิกในกลุ่มจะได้ร่วมกันรับผิดชอบต่อผลงานของกลุ่ม

-ใช้เทคนิคต่าง ๆ ในการทำกิจกรรม เช่น แบบ Jigsaw, STAD, TAI, LT ในการทำกิจกรรมแต่ละครั้ง เทคนิคต้องเหมาะสมกับวัตถุประสงค์ในการเรียนแต่ละเรื่อง ในการเรียนครั้งหนึ่ง ๆ อาจต้องใช้เทคนิคการเรียนแบบร่วมมือหลาย ๆ เทคนิคประกอบกัน เพื่อให้เกิดประสิทธิผลในการเรียน

4. การตรวจสอบผลงานและทดสอบ

-ตรวจสอบว่าผู้เรียนได้ปฏิบัติหน้าที่ครบถ้วนแล้วหรือยัง ผลการปฏิบัติงานเป็นอย่างไร เน้นการตรวจสอบผลงานกลุ่มและรายบุคคล ในบางกรณีผู้เรียนอาจต้องซ่อมเสริมส่วนที่ยังขาดตกบกพร่อง ต่อจากนั้นเป็นการทดสอบความรู้

5. ชั้นสรุปทบทวนและประเมินผลการทำงานกลุ่ม

-ครูและผู้เรียนช่วยกันสรุปทบทวนเรียน ถ้ามีสิ่งที่ยังไม่เข้าใจ ครูควรอธิบายเพิ่มเติม

-ครูและผู้เรียนช่วยกันประเมินผลการทำงานกลุ่มและพิจารณาว่า อะไรคือจุดเด่นของงาน และอะไรคือสิ่งที่ควรปรับปรุง

กล่าวโดยสรุปแนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมมือมี 5 ประการ ประกอบด้วย

1. การเรียนรู้ต้องอาศัยหลักการพึ่งพากัน โดยถือว่าทุกคนมีความสำคัญเท่าเทียมกันและจะต้องพึ่งพากัน เพื่อความสำเร็จร่วมกัน

2. การเรียนรู้ที่ดีต้องอาศัยการหันหน้าเข้าหากัน มีปฏิสัมพันธ์กัน เพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ข้อมูล และการเรียนรู้ต่าง ๆ

3. การเรียนรู้ร่วมกันต้องอาศัยทักษะทางสังคม (Social skills) โดยเฉพาะทักษะในการทำงานร่วมกัน

4. การเรียนรู้ร่วมกันควรมีการวิเคราะห์กระบวนการกลุ่ม (Group processing) ที่ใช้ในการทำงาน

5. การเรียนรู้ร่วมกันจะต้องมีผลงานหรือผลสัมฤทธิ์ทั้งรายบุคคลและรายกลุ่มที่สามารถตรวจสอบและวัดประเมินได้

จากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรม ดังนี้

1) เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และทำงานร่วมกันกับกลุ่มเพื่อน มีการปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

2) ให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์และเรียนรู้ทักษะทางสังคม

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปัญญา ประดิษฐบาทุภา และปิยปทีป แสงอุไร (2550, หน้า 70) ได้พัฒนารูปแบบกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับนักศึกษาครู คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรีชั้นปีที่ 2 ที่ลงทะเบียนเรียนวิชาความคิดสร้างสรรค์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2550 จำนวน 32 คน ประกอบด้วยนักศึกษาวิชาเอกปฐมวัยจำนวน 8 คน วิชาเอกคณิตศาสตร์จำนวน 8 คน วิชาเอกภาษาอังกฤษจำนวน 7 คน และวิชาเอกพลศึกษาและนันทนาการจำนวน 9 คน โดยจัดทำโครงการ 3 โครงการ ได้แก่ โครงการการจัดการเรียนรู้วิชาความคิดสร้างสรรค์ด้วยเทคนิคการเรียนรู้แบบทีมสัมฤทธิ์ที่สร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมด้านความมีวินัย ความรับผิดชอบ และความซื่อสัตย์ โครงการฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมด้านความมีวินัย ความรับผิดชอบและความซื่อสัตย์แก่นักศึกษา และโครงการศิลปะการพัฒนาชีวิตด้วยอานาปนาสติภาวนาเพื่อเสริมสร้างความมีวินัย ความรับผิดชอบและความซื่อสัตย์แก่นักศึกษา ผลการวิจัยพบว่านักศึกษาครูที่ได้เข้าร่วมกิจกรรม มีคุณธรรมและจริยธรรมด้านความมีวินัย ความรับผิดชอบและความซื่อสัตย์เพิ่มขึ้นหลังเข้าร่วมกิจกรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

นงลักษณ์ ใจฉลาด (2552, หน้า 414-424) ได้พัฒนารูปแบบการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมของนิสิตนักศึกษาสถาบันอุดมศึกษาไทย โดยดำเนินการ 3 ขั้นตอน คือ 1) ศึกษาองค์ประกอบการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมของนิสิตนักศึกษาสถาบันอุดมศึกษาไทย โดยการศึกษาค้นคว้าแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สอบถามความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิ การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ 2) สร้างรูปแบบการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมนิสิตนักศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาไทย โดยนำผลการวิเคราะห์องค์ประกอบจากขั้นตอนที่ 1 มาสร้างและตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบ ขั้นตอนที่ 3 การประเมินรูปแบบการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมของนิสิตนักศึกษาสถาบันอุดมศึกษาไทย ผลการวิจัยพบว่าการศึกษาค้นคว้าองค์ประกอบการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมนิสิตนักศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาไทยมี 8 องค์ประกอบ ได้แก่ การเป็นแบบอย่างที่ดีด้านคุณธรรมจริยธรรมของผู้สอน การจัดกระบวนการเรียนการสอนแบบมีส่วนร่วม การสอดแทรกในการเรียนการสอนทุกรายวิชา การกำหนดเป้าหมายวิชาการศึกษาทั่วไปในหลักสูตร การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีในสถาบันอุดมศึกษา การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและยึดมั่นในประชาธิปไตยและการจัดกิจกรรมเชิงบูรณาการอย่างสร้างสรรค์ การสร้างรูปแบบการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมของนิสิตนักศึกษาสถาบันอุดมศึกษาของไทย ด้านบทบาทของผู้สอนมี 3 องค์ประกอบ คือ การเป็นแบบอย่างที่ดีด้านคุณธรรมจริยธรรมของผู้สอน การจัดกระบวนการเรียนการสอนแบบมีส่วนร่วม และการสอดแทรกในการเรียนการสอนทุกรายวิชา ด้านบทบาทของผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษามี 5 องค์ประกอบ คือ การ

กำหนดเป็นรายวิชาการศึกษาทั่วไปในหลักสูตร การสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีในสถาบันอุดมศึกษา การจัดการเสริมหลักสูตร การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและยึดมั่นในประชาธิปไตย การส่งเสริมการจัดกิจกรรมเชิงบูรณาการอย่างสร้างสรรค์

นิรุช เหลือลมัย (2552, หน้า 145-146) ดำเนินการสร้างและพัฒนา รูปแบบการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม ที่ใช้รูปแบบการเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์ สำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษา 3 ด้าน ได้แก่ด้านความซื่อสัตย์สุจริต ด้านความเมตตากรุณา และด้านความมีระเบียบวินัยในตนเอง ใช้แบบแผนการทดลองแบบศึกษากลุ่มเดียววัดสองครั้ง กับกลุ่มตัวอย่างนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ปีการศึกษา 2552 จำนวน 30 คน ได้รูปแบบการจัดกิจกรรม 6 ขั้นตอน คือ 1) ชั้นประสบการณ์ 2) ชั้นแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 3) ชั้นศึกษาและวิเคราะห์ 4) ชั้นสรุป 5) ชั้นปฏิบัติและนำไปประยุกต์ใช้ และ 6) ชั้นประเมินผล ผลการใช้รูปแบบการจัดกิจกรรมพบว่านักเรียนมีค่าเฉลี่ยของคะแนนความรู้ทางคุณธรรมจริยธรรม เจตคติต่อคุณธรรมจริยธรรม เหตุผลเชิงจริยธรรมและพฤติกรรมเชิงจริยธรรม ทั้ง 3 ด้าน หลังร่วมกิจกรรมสูงกว่าค่าเฉลี่ยของคะแนนก่อนร่วมกิจกรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.1

บุญประคอง ไม้เขียว (2554, หน้า 140-141) ทำการพัฒนา รูปแบบการเรียนการสอน IDRA เพื่อพัฒนาคุณธรรมสำหรับเด็กปฐมวัย โดยสังเคราะห์ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูรา ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์และบรูเนอร์ แนวคิดการพัฒนาด้านพุทธิพิสัยและจิตพิสัยของบลูม แนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมมือ ทฤษฎีเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ แนวคิดการสะท้อนคิดและกฎแห่งการฝึกหัดของธอร์นไคค์ ได้รูปแบบการเรียนการสอน ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ ชั้นเลียนแบบ ชั้นร่วมกันอภิปราย ชั้นสะท้อนบทสรุป และชั้นนำความรู้ไปใช้ ทำการทดลองกับ เด็กปฐมวัย ระดับชั้นอนุบาลปีที่ 3 โรงเรียนวัดเขยงเขต สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาปทุมธานี เขต 2 จำนวน 94 คน แบ่งเป็นเป็นกลุ่มทดลอง 47 คน กลุ่มควบคุม 47 คน ระยะเวลาการทดลอง 8 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 4 วัน วันละ 35 นาที รวมทั้งสิ้น 32 ครั้ง จัดการเรียนการสอน 8 หน่วยเรียน ในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2553 ผลการหาคุณภาพของรูปแบบการเรียนการสอนพบว่า เด็กปฐมวัยกลุ่มทดลองมีพฤติกรรมคุณธรรมสูงกว่าก่อนการทดลองใช้รูปแบบการเรียนการสอน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทั้งด้านความมีวินัย ความซื่อสัตย์ ความเมตตากรุณา และการประหยัด และเด็กปฐมวัยกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม หลังการทดลองมีพฤติกรรมคุณธรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ในทุกด้าน

ประวิทย์ โอวาทกานนท์ (2555, หน้า 120) พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมที่พึงประสงค์ของนักเรียนโรงเรียนกีฬาท้องถิ่น จังหวัดร้อยเอ็ด ประชากรกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วยผู้บริหาร ครู อาจารย์ และนักเรียนจำนวน 271 คน โดยมีขั้นตอนการวิจัย 3 ระยะ คือ ระยะที่ 1 การศึกษาประเด็นคุณธรรมจริยธรรมที่พึงประสงค์และกิจกรรมการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ระยะที่ 2 การ

พัฒนาประเด็นคุณธรรมจริยธรรมที่พึงประสงค์และกิจกรรมการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และระยะที่ 3 การทดลองใช้กิจกรรมการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมที่พึงประสงค์ของนักเรียน ผลการวิจัยพบว่า ประเด็นคุณธรรมจริยธรรมที่พึงประสงค์เพื่อพัฒนานักเรียนโรงเรียนกีฬา 5 ด้าน ประกอบด้วย ความขยันหมั่นเพียร ความซื่อสัตย์สุจริต ความเสียสละ ความรับผิดชอบ และความมีระเบียบวินัย ประเด็นคุณธรรมที่สำคัญซึ่งควรพัฒนาเพิ่มเติม 2 ด้าน คือ ความสามัคคีและ ความมีน้ำใจ ผลการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมที่พึงประสงค์เป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ทั้ง 7 ประเด็น โดยคุณธรรมจริยธรรมที่มีการพัฒนาสูงสุด คือ ความมีระเบียบวินัย รองลงมาคือ ความซื่อสัตย์สุจริต ความขยันหมั่นเพียร ความรับผิดชอบ ความมีน้ำใจ ความสามัคคีและความเสียสละตามลำดับ

สุธิษณา โตรณยานนท์ (2558, หน้า 138-139) ทำการวิจัยและพัฒนาารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบ PRISA เพื่อส่งเสริมความซื่อสัตย์ของเด็กปฐมวัย กระบวนการวิจัยและพัฒนาารูปแบบมี 3 ระยะ คือ 1) การสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบ PRISA 2) การทดสอบประสิทธิผลของรูปแบบ และ 3) การเผยแพร่ขยายผลรูปแบบ กลุ่มตัวอย่างคือ เด็กปฐมวัยอายุ 5-6 ปี ระดับชั้นอนุบาลปีที่ 2 โรงเรียนวัดหลวงวิทยา อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2556 จำนวน 15 คน ผลการวิจัยได้รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบ PRISA ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 ขั้นการรับรู้ ขั้นที่ 2 ขั้นสะท้อนความคิด ขั้นที่ 3 ขั้นร่วมกันกระทำ ขั้นที่ 4 ขั้นแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ขั้นที่ 5 ขั้นประยุกต์นำไปใช้ การหาประสิทธิผลของรูปแบบการจัดการเรียนรู้พบว่า หลังการทดลองใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบ PRISA กลุ่มทดลองมีความซื่อสัตย์ สูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ประยูรศรี กวานปรัชชา (2558, หน้า 194-198) ทำการพัฒนาารูปแบบกิจกรรมเสริมสร้างคุณธรรมด้านความมีวินัยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา ตามแนวพุทธและแนวคิดการปรับพฤติกรรมทางปัญญา รูปแบบกิจกรรมเสริมสร้างคุณธรรมด้านความมีวินัยที่พัฒนาขึ้นมี 5 องค์ประกอบได้แก่ 1) ทฤษฎีและแนวคิดพื้นฐาน 2) หลักการ 3) วัตถุประสงค์ 4) กระบวนการจัดกิจกรรม 5) การวัดและประเมินผล โดยกระบวนการจัดกิจกรรม มีแนวทางการดำเนินกิจกรรม 5 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 เตรียมความพร้อม ขั้นที่ 2 พัฒนาคุณธรรม ขั้นที่ 3 พิสูจน์ตรวจสอบ ขั้นที่ 4 ฝึกสอนตนเอง ขั้นที่ 5 ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 เลือกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยมีกลุ่มทดลอง 30 คน และกลุ่มควบคุม 30 คน ผลการใช้รูปแบบกิจกรรมที่พัฒนาขึ้น พบว่า นักเรียนกลุ่มทดลองมีความรู้เชิงคุณธรรมด้านความมีวินัยหลังเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าก่อนเข้าร่วมกิจกรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และนักเรียนกลุ่มทดลองมีพฤติกรรมคุณธรรมด้านความมีวินัยสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สาวตรี ไพศาล (2559, หน้า 60) ทำการศึกษาผลของการใช้โปรแกรมการกำกับตนเองเพื่อเสริมสร้างความมีวินัยของ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเขาหินวิทยาจารย์ จังหวัด

กาญจนบุรี กลุ่มตัวอย่างคือนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ที่มีค่าเฉลี่ยความมีวินัยอยู่ในระดับน้อยลงไป จำนวน 32 คน ผลการวิจัยพบว่าหลังนักเรียนกลุ่มทดลองเข้าร่วมโปรแกรมการกำกับตนเองเพื่อเสริมสร้างความมีวินัยมีระดับความมีวินัยสูงกว่าก่อนเข้าร่วมโปรแกรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

เคย์ (Kay, 1975, p.181-183) ได้ทำการวิจัยพฤติกรรมและความรู้ด้านจริยธรรมของเด็ก พบว่าพฤติกรรมและความรู้เกี่ยวกับจริยธรรมของเด็กมีความสัมพันธ์กันอย่างมาก การสอนความรู้ทางศีลธรรมที่โรงเรียนไม่สามารถจะชักจูงเด็กให้เห็นคุณค่าทางจริยธรรมได้ ทั้งนี้เพราะสังคม ครอบครัว ความต้องการและความรู้สึกของเด็กเป็นองค์ประกอบที่สำคัญกว่าการสอนศีลธรรมในโรงเรียน ฉะนั้นโรงเรียนจึงจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาการสอนจริยธรรมและศีลธรรมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

โคลเบอร์เกอร์ (Kohlberg, 1976, p.392-405) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างอายุกับพัฒนาการทางจริยธรรม พบว่าเด็กอเมริกันอายุ 7, 11, 13 และ 16 ปี มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในขั้นที่สูงขึ้นตามระดับ อายุ 7 ปี เกือบทุกคน (90%) ใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในขั้นที่ 1 และ 2 เด็กอายุ 10 ปี ยังคงใช้เหตุผลในขั้นที่ 1 และ 2 อยู่เป็นส่วนใหญ่ (กว่า 50%) แต่ก็มีที่เริ่มใช้เหตุผลในขั้นที่สูงขึ้นคือ ขั้นที่ 3 และ 4 บ้างแล้ว (กว่า 35%) วัยรุ่นอายุ 13 ปี ใช้เหตุผลในขั้นที่ 3 และ 4 เป็นส่วนใหญ่ (กว่า 50%) และยังมีผู้ใช้เหตุผลในขั้นที่ 1 และ 2 อยู่บ้าง (ประมาณ 20%) ส่วนวัยรุ่นอายุ 16 ปี แม้ยังคงใช้เหตุผลในขั้นที่ 3 และ 4 มาก (กว่า 50%) แต่ยังมีผู้ใช้เหตุผลในขั้นที่ 5 และ 6 มากกว่าเด็กกลุ่มอื่น (23%) ซึ่งแสดงว่าเหตุผลเชิงจริยธรรมของบุคคลมีพัฒนาการสูงขึ้นตามระดับอายุ และความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผลเชิงจริยธรรมกับอายุมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

โรมานซ์ (Romance, 1985, p.2442) ได้ศึกษาผลของโปรแกรมการส่งเสริมพัฒนาการทางจริยธรรมที่มีต่อการพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนประถมศึกษา กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนเกรด 5 แบ่งเป็น 2 กลุ่มจำนวน 32 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง ทำการทดลอง 8 สัปดาห์ ผลการทดลองพบว่า โปรแกรมการส่งเสริมพัฒนาการทางจริยธรรมสามารถพัฒนาระดับการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนได้

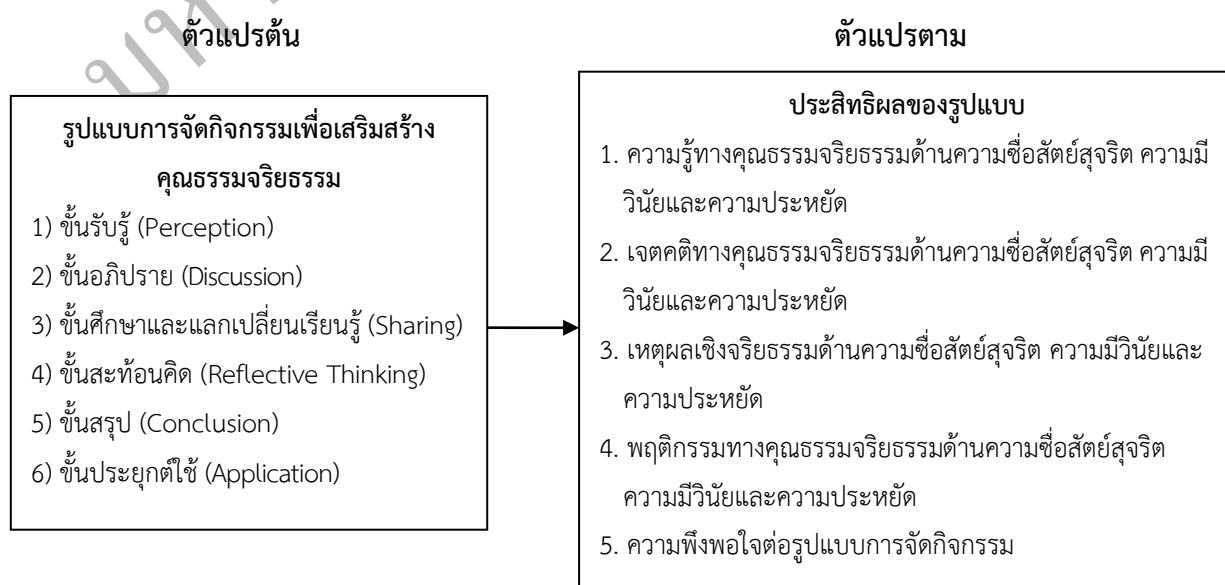
วินเซนต์ (Vincent, 1996 p.6446-A) ได้ศึกษาวิจัยทดลองการใช้วิธีสอนในชั้นเรียน โดยการทดลองกับนักเรียนเกรด 6 จำนวน 45 คน ทั้งเพศหญิงและเพศชาย โดยแบ่งนักเรียนออกเป็นสามกลุ่มเพื่อทดลองวิธีสอนสองวิธีและเป็นกลุ่มควบคุมหนึ่งกลุ่ม กลุ่มทดลองที่ 1 ใช้วิธีสร้างค่านิยม คือ ครูผู้สอนนำให้นักเรียนอภิปรายโดยใช้เรื่องเกี่ยวกับความขัดแย้งเชิงคุณธรรมจริยธรรมเป็นสังกระตุ้น ครูคอยชักนำและเสนอเหตุผลเชิงจริยธรรมในขั้นที่สูงกว่าที่นักเรียนใช้อยู่เสมอ ส่วนกลุ่มที่ 2 ใช้วิธีสอนแบบธรรมดา คือ การพำร้อบรมสั่งสอน ใช้เวลาฝึก 10 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง 30 นาที ผลการวิจัยพบว่า วิธีสร้างค่านิยมซึ่งประกอบด้วยการอภิปรายและเสนอความรู้ที่สูงขึ้นขั้นหนึ่ง

ให้ผลยกระดับคุณธรรมจริยธรรมตามชั้นต่าง ๆ ของ โคลเบอร์ก ได้ดีกว่ากลุ่มอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

แจนเซน (Janssens, 1997, p.509-527) ได้ทำการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเลี้ยงดู การให้เหตุผลเชิงจริยธรรมที่เอื้อต่อสังคม และพฤติกรรมเชิงจริยธรรมที่เอื้อต่อสังคม ของเด็กที่มีอายุระหว่าง 6-11 ปี จำนวน 125 คน พบว่า เด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบสนับสนุน แบบใช้อำนาจอย่างมีเหตุผลและแบบควบคุมน้อย มีการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมที่เอื้อต่อสังคมและพฤติกรรมเชิงจริยธรรมที่เอื้อต่อสังคมอยู่ในระดับสูง

เรสและคณะ (ดุจเดือน พันธุนาวิน, 2551, หน้า 206; อ้างอิงจาก Rest, et.al., 1999) ได้ทำการศึกษาในกลุ่มตัวอย่างอายุ 14 ปี ถึง 53 ปี ซึ่งมีการศึกษาต่างกันเป็น 4 ระดับ คือ นักเรียนเกรด 8 นักศึกษาปริญญาตรีปีที่ 1 ปีที่ 4 และนักศึกษาปริญญาโท จำนวน 200 คน พบว่าผู้ที่มีอายุมากเท่าไร ก็มีคะแนนจากแบบวัดเหตุผลเชิง จริยธรรมมากตามไปด้วย แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าควรมีการใช้วิธีการทางสถิติในการควบคุมระดับการศึกษาให้เท่าเทียมกันก่อนที่จะวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างอายุกับคะแนนจากแบบวัดเหตุผลเชิงจริยธรรม ซึ่งต่อมา ดาวสัน (ดุจเดือน พันธุนาวิน , 2551, หน้า 206; อ้างอิงจาก Dawson, 2002) ได้นำวิธีการทางสถิติมาใช้ โดยนำข้อมูลดิบจากงานวิจัยในอดีต 4 เรื่องมารวมกัน ทำให้กลุ่มตัวอย่างมีอายุห่างกันมากตั้งแต่ 5 ขวบ ถึง 86 ปี จำนวน 964 คน ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนเป็นลำดับขั้น (Hierarchical ANOVA) ผลวิจัยพบว่า ในกลุ่มผู้ตอบที่อายุมากกว่า 30 ปีขึ้นไป ผู้ตอบเพศชายมีคะแนนเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่าผู้ตอบเพศหญิง และพบว่าเมื่อการศึกษาของผู้ตอบมากขึ้นจะมีความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมสูงขึ้นด้วย

7. กรอบแนวคิดในการวิจัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี